

UNIVERZITA KARLOVA, PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Prohlašuji, že Katedra občanské výchovy a filosofie byla samostatně
s použitím uvedené literatury.

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VÝVOJ ČESKÉHO VENKOVA PO ROCE 1989

autorka DP : Lenka Suchopárová
VII. ročník, FJ – SV, denní studium

vedoucí DP : Doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc.

Praha
28.11.2005

2005

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Mgr. Miroslav Mackovičovi, za ochotu při vyhledávání odborné literatury a za poskytnuté konzultace.

Praha
28.11.2005

Puchopová, Praha

Děkuji Doc. PhDr. Radomíru Havlíkovi CSc., za odborné vedení během mé práce a ing. Vladimíru Mackovičovi, za ochotu při vyhledávání odborné literatury a za poskytnuté konzultace.

Úvod	5
1. Venkovský prostor a jeho vymazání	8
1.1 Definice venkova	8
1.2 Sídelní struktura českého venkova	12
1.3 Typy českého venkova	15
2. Vývoj českého venkova před rokem 1989	16
2.1 První republika	18
2.2 Odsun Němců a nová pozemková reforma	20
2.3 Kolektivizace	22
2.4 Normalizace	26
2.5 Smrti	34
3. Situace na venkově po roce 1989	37
3.1 Transformace obcí	38
3.2 Transformace zemědělství	39
3.2.1 Restituce a privatizace půdy	39
3.2.2 Transformace zemědělského družstevnictví	41
3.3 Translokuační dopady na venkovský prostor	44
3.3.1 Změny profesní struktury a mobility obyvatel venkova	48
3.3.2 Změny života venkovského obyvatelstva	49
3.3.2.1 Bydlení na venkově	51
3.3.2.2 Zpracování dřeva na venkově	52

3.3.2.3 Život v obci	54
3.3.2.4 Zájmová činnost, spolky	56
Obsah	
3.3.2.5 Kriminalita	57
3.3.3 Pohled venkovského obyvatelstva na transformační změny	58
Úvod	5
1. Venkovský prostor a jeho vymezení	8
1.1 Definice venkova	8
1.2 Sídelní struktura českého venkova	12
1.3 Typy českého venkova	15
2. Vývoj českého venkova před rokem 1989	18
2.1 První republika	18
2.2 Odsun Němců a nová pozemková reforma	20
2.3 Kolektivizace	22
2.4 Normalizace	26
2.5 Shrnutí	34
3. Situace na venkově po roce 1989	37
3.1 Transformace obcí	38
3.2 Transformace zemědělství	39
3.2.1 Restituce a privatizace půdy	39
3.2.2 Transformace zemědělského družstevnictví	41
3.3 Transformační dopady na venkovský prostor	44
3.3.1 Změny profesní struktury a mobility obyvatel venkova	46
3.3.2 Změny života venkovského obyvatelstva	49
3.3.2.1 Bydlení na venkově	51
3.3.2.2 Životní úroveň na venkově	52

3.3.2.3 Život v obci	54
3.3.2.4 Zájmová činnost, spolky	56
3.3.2.5 Kriminalita	57
3.3.3 Pohled venkovského obyvatelstva na transformační změny	58
3.4 Obnova venkova	63
3.4.1 Program obnovy venkova	64
3.4.2 Spolek pro obnovu venkova	67
3.5 Shrnutí	68
5. Využití ve výuce	71
6. Závěr	73
7. Seznam literatury	79
8. Přílohy	

Úvod

Tématem mé diplomové práce je český venkov a jeho vývoj především po roce 1989, kdy celá česká společnost procházela obdobím velkých změn. Ve své práci se pokusím sledovat jaký vliv měly tyto změny na venkovské oblasti, jak na ně reagovali jejich obyvatelé a čeho se tyto změny týkaly nejvíce. Na tyto hlavní otázky se budu snažit najít odpovědi.

Dotknu se i problému budoucnosti českého venkova, budu hovořit o koncepcích obnovy venkova a názorech odborníků na tuto problematiku.

Před tím, než začnu popisovat situaci, která na českém venkově panovala před rokem 1989, musím definovat pojmy, se kterými budu dále pracovat. Proto se pokusím více způsoby přiblížit, co je venkovem nazýváno a jakým způsobem a podle jakých kritérií může být venkov definován. V části věnované událostem, které měly na náš venkov vliv před rokem 1989, budu hovořit o období první republiky, následně zmíním události na venkově spojené s odsunem Čechů ze Sudet a následným odsunem Němců, dále se dotknu období kolektivizace a následně etapy, ve které byla venkovská sídla poznamenána velmi rychlou industrializací a myšlenkou o přiblížení venkova městu. Závěr první části bude patřit období, kdy došlo k vytvoření tzv. Střediskové soustavy osídlení, která zasáhla do systému obcí a velmi omezila možný rozvoj těch nejmenších a v novém systému méně důležitých obcí.

V části věnované situaci na venkově po změně politického režimu, budu hovořit v první řadě o událostech spojených s transformací zemědělství a restitučními předpisy. Zmíním se o tom, jaký vliv měla transformace zemědělství a restituční procesy na sociální vztahy na venkově, jak se obecně změnil život rodin žijících

ve venkovských oblastech a jak venkované vůbec reagovali na celospolečenské změny, které v této době nastaly.

Ke zpracování tohoto tématu jsem použila literaturu zabývající se venkovem, a to jak předrevoluční, tak i současnou. Dále jsem vycházela z odborných článků a statí na toto téma. Důležitým zdrojem byly i terénní výzkumy, které byly většinou prováděny v první polovině 90. let, za účelem zmapovat reakce venkova na změnu politického systému a změny ve společnosti vůbec.

Při hledání materiálů a podkladů k této práci a jejich studiu jsem stále víc nabývala přesvědčení, že venkov je od pradávna fenomén, který podstatně ovlivňuje kvalitu lidského života a tím do jisté míry předurčuje morální stav celé společnosti. Vždyť člověk, když začal aktivně působit na přírodu a začal využívat její bohatství, tak vědomě či nevědomě měnil a utvářel své životní prostředí. Bylo to právě zemědělství, jehož prostřednictvím získal lepší podmínky pro svůj život. Na kvalitní a úrodné půdě a v blízkosti vodních toků pak stále hustěji a stabilněji osídloval krajinu. Technický rozvoj, který se od 19. století začal značně urychlovat, však měl na stav venkova, krajiny a tedy životního prostředí kontraproduktivní účinky. Na vývoj venkova v českých zemích navíc působily události, které většinou neměly obdoby v jiných evropských zemích. Byly jimi mocenské zásahy do vlastnických vztahů k půdě, kterých bylo zhruba během 70. let (tedy ve značně krátkém časovém úseku) neúměrně mnoho. Zejména se jednalo o státní přerozdělení vlastnictví k půdě, tedy o pozemkovou reformu za první republiky, zábor Sudet Německem počátkem II. světové války, vysídlení Němců a zabavení jejich majetku po skončení války, další pozemkové reformy a zestátnění půdy v období 1945-1948, združstevňování a nezákonné odebrání půdy jednotlivě hospodařícím rolníkům v období 50. a 60. let minulého století a konečně v 90. letech minulého století restituční procesy. Všechny tyto procesy a události ve svých důsledcích vedly téměř ke zničení

specifické venkovské společnosti, k narušení tradic a obyčejů, k devastaci krajiny, k poškození mezilidských vztahů, ke ztrátě sebevědomí vesnického občana, až k jeho postupné degradaci. S ohledem na skutečnost, že vesnice byla v českých zemích vždy zdrojem lidového a národního uvědomění, což se zřetelně projevilo v 19. století, špatný stav venkova se musí negativně projevit i na celkovém morálním stavu společnosti.

nebo v obecnější rovině v Evropě, je pravděpodobné, že nemusíme dojít ke stejnému vymezání. V době, kdy hranici města tvořily hradby, můžeme jednoznačně definovat, co je ještě venkovské a co již městské. Ve chvíli, kdy územní rozvoj tuto překážku překonal a začala se rozvíjet sídla v zájmech původních měst, je obtížné najít přesnou delimitaci toho, co je městské a co je venkovské. Postupně vzrůstající složitost sociálně ekonomických vztahů mezi městem a vesnicí prakticky znemožňuje jednoznačné a vždy platné rozdělení území na urbánní a rurální.

Vymezit venkov je možné buď pozitivně – „toto je venkov“, nebo negativně – „toto není venkov, to je již městské“. V druhém případě tak vymezujeme venkov jako doplněk k urbánnímu, venkov je to, co zůstane, odečteme-li městské struktury.

Ve své práci budu vycházet z pozitivního vymezení venkova, tedy samostatně jednotky, kterou je možné dále sledovat.

1.1 Definice venkova

Vzhledem k tomu, že běžně používané pojmy jako vesnice, město nebo ves a starší městyse nejsou zakotveny v současné

1. Venkovský prostor a jeho vymezení

Jestliže se budu v této práci zabývat venkovem, je třeba tento prostor vymezit a definovat, co budu venkovem nazývat.

Většina z nás si asi dovede představit, co autoři, používající pojem venkov, mají na mysli. Pokud budeme studovat vymezení venkova podrobněji, ať již na konkrétním příkladě v České republice, nebo v obecnější rovině v Evropě, je pravděpodobné, že nemusíme dojít ke stejnému vymezení. V době, kdy hranici města tvořily hradby, můžeme jednoznačně definovat, co je ještě venkovské a co již městské. Ve chvíli, kdy územní rozvoj tuto překážku překonal a začala se rozvíjet sídla v zázemí původních měst, je obtížné najít přesnou definici toho, co je městské a co je venkovské. Postupně vzrůstající složitost sociálně ekonomických vztahů mezi městem a vesnicí prakticky znemožňuje jednoznačné a vždy platné rozdělení území na urbánní a rurální.

Vymezit venkov je možné buď pozitivně - „toto je venkov“, nebo negativně - „toto není venkov, to je již městské“. V druhém případě tak vymezujeme venkov jako doplněk k urbánnímu, venkov je to, co zbude, odečteme-li městské struktury.

Ve své práci budu vycházet z pozitivního vymezení venkova, tedy samostatné jednotky, kterou je možné dále sledovat.

1.1 Definice venkova

Vzhledem k tomu, že běžně používané pojmy jako vesnice, město nebo třeba starší městys nejsou zakotveny v současné

legislativě a vyjadřují pouze obecný název pro jednotlivé typy sídel.¹

Všechna rozlišovací hlediska vesnických sídel jsou proto značně subjektivní. Jako nejlepší subjektivní hodnocení lze použít vyjádření místních obyvatel o svém vlastním sídle. Zeptáme-li se obyvatel nějakého sídla, jak se jmenuje centrální prostor ve středu sídla, odpoví, že se jedná buď o bytovky a náves nebo o sídliště a náměstí. V prvním případě se nacházíme nepochybně na vesnici, ve případě druhém jsme zcela jistě v městě.

Přesto je možné a také nutné venkovský prostor blíže a co nejpřesněji vymežit.

Obecně lze venkov definovat jako prostor, který zahrnuje jak krajinu, tak i venkovská sídla. Hovoříme-li o krajině, máme na mysli přírodní prostředí související s lidským osídlením. Venkovské sídlo je pak možné vymežit podle následujících hledisek:²

- **urbanistické** – venkovské sídlo je vymezeno jako sídlo s typickou urbanistickou strukturou nízkopodlažní zástavby s vysokým podílem rodinných domů, s málo vyvinutou uliční sítí s dominantním prostorem návsi jako společenského a kulturního centra sídla a vysokým podílem zeleně v sídle.
- **architektonické** – venkovské sídlo je vymezeno jako sídlo s dominancí nízkopodlažní zástavby v individuálních rodinných domech, které nemají vybudováno přízemí určené k obchodní činnosti nebo ke službám. Venkovský dům je doplněn rozsáhlejším hospodářským zázemím, které sloužilo původně pro zemědělskou prvovýrobu (chlévy, stáje),

---

¹ V současně platné právní úpravě obecního zřízení je však město definováno. V §3 odst. 1. zákona o obcích je městem nazývána obec, která má alespoň 3 000 obyvatel pokud tak stanoví předseda poslanecké sněmovny po vyjádření vlády. Je tedy možné v rámci negativního vymezení venkova nazývat vesnicí ostatní obce.

² Viz. Radim Perlín : Venkov, typologie venkovského prostoru, 1999

v současnosti slouží k zabezpečení provozu domu. Pro tradiční venkovský dům je typické vymezení dvora a zahrady výrazně oddělenými funkcemi.

- **sociální** – venkovské sídlo je takové sídlo, kde existují mnohem užší sociální kontakty mezi jednotlivými obyvateli sídla, kde existuje dlouhodobá neformální sociální kontrola a participace.
- **ekonomické** – venkovské sídlo je takové sídlo, kde dominantní nebo rozhodující činností je zemědělství a primární výroba potravin a kde významný podíl ekonomicky aktivních osob vyjíždí do zaměstnání mimo toto sídlo.
- **historické** – sídlo, které v minulosti získalo městská práva je městem, ostatní sídla jsou vesnicemi. Ovšem z tohoto hlediska by městem byla sídla, jako například Rabštejn nad Střelou, který s 26 obyvateli nemá v současnosti ani statut obce a je od roku 1980 městskou částí Manětína.
- **administrativní** – městy jsou ty obce, které stát jako města definuje a která mají právo používat městská práva a městský znak. Toto označení nově propůjčuje městům předseda Poslanecké sněmovny po vyjádření vlády a nemá žádný administrativní nebo jiný význam. Jeho jediný význam je prestižní.³
- **statistické** – venkovské sídlo je takové sídlo, které má méně než konvenčně stanovený počet obyvatel.

Domnívám se, že venkovské sídlo je možné dále vymezit z hlediska jeho funkčnosti. Právě jen venkov má řadu specifických funkcí, které ho odlišují od města. Jsou jimi např.: zemědělská a živočišná výroba, lesnictví, rybníkářství, rekreace pro venkovské i

---

³ Podle zákona o obcích č. 128/2000 Sb. o obcích (obecní zřízení) městem může být obec, která má alespoň 3000 obyvatel.

městské uživatele, zajištění ekologické rovnováhy krajiny a celého území.

Ze sociologického hlediska můžeme na venkově najít konservatismus, tradicionalismus, sousedství, participaci, kooperativnost či sdílení společné historie (Maříková, 2004).

Pro konvenční vymezení venkova se často používají ukazatele hustoty zalidnění. Hustotou zalidnění chápeme počet obyvatel vztážený k jednotce prostoru, zpravidla na 1 km². Podle ukazatelů užívaných evropskou Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), je vymezení venkova definováno na úrovni obcí hustotou osídlení nižší než 100 obyv./km². Uplatnění této definice je problematické především při vymezení venkovských obcí, které sice mají malý počet obyvatel, ale současně se nacházejí na velmi malém správním území a proto jejich hustota může překročit stanovenou mezní hodnotu.

Pro vymezení venkovského prostoru a venkovského sídla je také důležité oddělit od sebe dva užívané pojmy, a to sídlo a obec.

Podle zákona o obcích⁴ je obec základním územním samosprávným společenstvím občanů; tvoří územní celek, který je vymezen hranicí území obce (§ 1 zákona). Obec je tedy administrativní vymezení základní jednotky veřejné správy, ve které je voleno zastupitelstvo a starosta, a která spravuje v samostatné působnosti svoje správní území. Obec může být složena z jedné či více místních částí - územně oddělených sídelních jednotek.

Sídlo (sídelní jednotka), je prostorově oddělená jednotka, kterou tvoří skupina domů a která je oddělená od dalších sídel volným nezastavěným prostorem (Perlín, 1999).

V rámci Evropy se pro vymezení venkovského prostoru používá hledisko počtu obyvatel žijících v obci.

---

⁴ Zákon č. 128/2000 Sb.

V České republice se pro sociologické výzkumy a ve statistice tento prostor vymezuje hranicí 2000 obyvatel v obci.⁵

I u této konvenční hranice⁶ je však třeba si uvědomit, že existují i sídla, která mají jednoznačně venkovský charakter a mají více než 2000 obyvatel a současně i malá města, která mají méně než 2000 obyvatel, ale jejich urbanistická struktura nebo struktura ekonomických činností je spíše městská než venkovská. A samozřejmě je třeba dodat, že tato hranice 2000 obyvatel pro určení vesnice, je stanovena pro typicky českou strukturu osídlení. V některých evropských státech je například používána, u definice venkova, hranice 5000 obyvatel v obci.

V současnosti nejběžnější způsob, jak venkovský prostor definovat, je z hlediska počtu obyvatel žijících v obci. Podle této definice je venkovem, taková obec, která má počet obyvatel nepřesahující 2000. Toto kritérium pro vymezení venkovského prostoru budu ve své práci používat i já. Pro zjednodušení budu v následujícím textu používat tyto pojmy: **malá obec** = obec, která má méně než 500 obyvatel a **venkovská obec** = obec, která má méně než 2000 obyvatel.

1.2 Sídelní struktura českého venkova

V této kapitole bych se chtěla stručně zmínit o charakteristických rysech českého venkova, zvláště pak o sídelní struktuře českého venkova, která je pro ČR charakteristická.

---

⁵ Český statistický úřad používá také jiné vymezení – a to rozlišení oblastí na město a venkov na základě počtu trvale obydlených bytů v obci. Obce s počtem trvale obydlených bytů vyšším než 800 jsou považovány za město.

⁶ Tato hranice je aplikací mezinárodního doporučení z roku 1889, podle kterého byly do venkovského obyvatelstva započítávány osoby přítomné či bydlící v sídlech do 2000 obyvatel (Slepička, 1989).

Pro českou sídelní strukturu je typická značná rozdrobenost. Ta je podmíněna jednak dobou svého vzniku (12. – 14. stol.) a také členitostí terénu.

O rozdrobenosti české sídelní struktury svědčí velké množství částí obcí nebo katastrálních území. Části obce jsou původně územně oddělené místní části, které buď stále existují samostatně nebo v rámci dalšího vývoje srostly s jinou částí (městské části). Na venkově jsou oddělené části venkovských obcí (malé skupiny domů) poměrně časté. Katastrální území jsou základní evidenční jednotky pro evidenci nemovitého majetku. Vyvinuly se postupně z historického území obcí v druhé polovině 18. století. Zpočátku zachycovaly území zemí, krajů, okresů a obcí z hlediska pozemkové daně.⁷ Katastr nemovitostí se postupně přetvořil z původního monopolního daňového poslání na všeobecně hospodářský, a tím především technický účel.

Ve venkovském prostoru bylo tak možné ztotožnit vesnickou obec a vesnické sídlo. Každá vesnice měla svoje katastrální území a současně byla obcí. Tento stav byl v českých zemích zachován s menšími odchylkami až do roku 1950. Po roce 1950 začíná postupná integrace obcí. Proto počet obcí od roku 1950 do roku 1989 postupně klesal. Od roku 1961, kdy bylo registrováno na území ČR 8726 obcí, se jejich počet trvale administrativně snižoval, k čemuž výrazně napomohlo i vytváření střediskové sídelní soustavy. V roce 1989 byl počet obcí cca 4100 (zdroj ČSÚ). Po roce 1989 došlo v České republice, na rozdíl od trendu v západoevropských zemích, jakožto reakce na předchozí vývoj, k dezintegračním procesům, v rámci nichž se osamostatnily převážně malé obce.

Pro potřeby územní evidence se v současnosti používá pojem Základní sídelní jednotka (ZSJ), podle definice Českého statistického úřadu, představuje nejmenší evidenční sídelní jednotku. Každá

⁷ R. 1817 byl vydán císařský patent o dani pozemkové a roku 1871 byl vydán knihovní zákon. Moderní evidence nemovitostí byla založena roku 1927, kdy byl vydán zákon o pozemkovém katastru a jeho vedení (katastrální zákon).

lokalita (samota, skupina domů, sídlo) náleží ke konkrétní ZSJ. Území základních sídelních jednotek vyplňují beze zbytku plochu všech katastrálních území obce. Na jednom katastrálním území existuje 1 až n jednotek ZSJ. Ty jsou evidovány podle evidenčních kódů a jsou k nim stažena některá statistická data například ze Sčítání obyvatelstva, domů a bytů.

Podle následující tabulky, jejíž zdrojem jsou údaje ze Sčítání lidu, bytů a domů 2001, můžeme vidět, že obcí, které vymezujeme jako venkovské je v České republice 5634 a to je zhruba 90 % ze všech obcí. Tyto obce spravují území, které tvoří tři čtvrtiny plochy našeho státu. Žije v nich však pouze čtvrtina obyvatel, což je téměř 2 666 000 osob. Ve srovnání s jinými evropskými státy je u nás velice mnoho malých sídel. Venkovská obec má tedy průměrně 473 obyvatel.

Tabulka č. 1: Struktura sídelní soustavy podle velikostních kategorií

Velikostní kategorie	Počet obcí		Počet obyvatel	
		v %		v %
do 199	1 661	26,54	205 095	2,00
200 - 499	2 041	32,61	663 416	6,48
500 - 999	1 280	20,45	893 592	8,73
1 000 - 1 499	436	6,97	530 982	5,19
1 500 - 1 999	216	3,45	372 775	3,64
celkem venkov	5 634	90,03	2 665 860	26,06
2 000 - 4 999	363	5,80	1 118 510	10,93
5 000 - 9 999	130	2,08	898 301	8,78
10 000 - 19 999	68	1,09	965 102	9,43
20 000 - 49 999	41	0,66	1 220 039	11,93
50 000 - 99 999	17	0,27	1 232 360	12,05
100 000 a více	4	0,06	960 782	9,39
Praha	1	0,02	1 169 106	11,43
celkem „města“	624	9,97	7 564 200	73,94
Celkem ČR	6 258	100,00	10 230 060	100,00

Zdroj: SLBD 2001 (ČSÚ)

1.3 Typy českého venkova

Jak již jsem zmínila, český venkovský prostor je velmi různorodý. Jeho různorodost je ovlivňována především vývojem. Pestrost geografických a přírodních podmínek i historického vývoje utváří celou řadu sídel s osobitými koncepty i se specifickou architekturou. Obecně tedy můžeme říci, že není jeden ucelený venkov, ale různé životní způsoby a životní styl v závislosti na daném venkovském prostoru.

Na základě historického vývoje venkovského prostoru i na základě socioekonomických ukazatelů, které je možné vztáhnout k českému venkovskému prostoru, lze vymezit specifické venkovské oblasti. R. Perlín nastínil několik odlišných typů českého venkova⁸; jsou to následující charakteristická území:

- *Venkov v bohatých zemědělských oblastech (Polabí, Jižní Morava, Haná).* Jedná se o oblasti se stabilizovanou a intenzivní zemědělskou výrobou, ze které plynou větší jistoty zdejších obyvatel. Díky zachování významné role zemědělství v těchto oblastech, a tedy i větší pospolitosti obyvatel při zemědělské výrobě, se tu daří mnohem lépe i udržovat venkovské sociální vzorce chování a tak udržovat i tradiční svátky a slavnosti. V tomto typu českého venkova (převážně na Moravě) se také mnohem silněji uplatnil vliv církve.
- *Bohaté Sudety.* Jedná se o pohraniční oblast na severozápadním okraji Čech. Pro tuto oblast je charakteristická velmi rychlá industrializace na bázi lehkého průmyslu (textilní, sklářský) a s ní spojená velmi intenzivní urbanizace. Část tohoto území (levý břeh Labe) byla po znovu osídlení zničena těžbou. Obyvatelstvo, které se

⁸ Perlín, R. : *Jeden nebo více odlišných venkovů?* In: „Stavba pro venkov“, ročník 1997-1998

přistěhovalo po odsunu Němců, bylo znovu přesídleno do nových sídlišť. Existenčně toto území nemělo a nemá s původním venkovem a jeho kulturou mnoho společného. Venkované tu našli dobře placená místa v průmyslu, těžbě a elektrárenství.

- *Chudé Sudety.* Zde se jedná o jihozápadní a jižní část pohraničí (Pošumaví, Novohradské Hory, Podyjí). V těchto oblastech nebylo zalidnění silné ani před II. světovou válkou a po odsunu zde došlo pouze k částečnému dosídlení. Díky hornatému terénu, neexistenci průmyslových center a velmi malé tradici průmyslových center v menších městech se celá oblast dosidlovala velmi pozvolna. Navíc po spuštění železné opony byla oblast znovu vysídlena a tak v oblasti podél hranice s tehdejší Spolkovou republikou Německo a s Rakouskem byl pás široký místy až 10 km, kde prakticky zmizelo všechno osídlení a prostor se stal z větší části vojenskou zónou. Totální ztráta sociální sounáležitosti a lokální komunity se po odsunu Němců projevila v ničení nebo záměrnému chátrání celé řady kulturních památek a dokladů původního osídlení. Část památek byla přeměněna na vojenské základny, část památek byla neudržována a postupně zchátrala.
- *Vnitřní periférie.* Zde se jedná o území zahrnující především rurální Rakovnicko, Českomoravskou vrchovinu a moravsko-slovenské pomezí. Je to nejrozsáhlejší oblast českého venkova, která byla nejvíce zasažena socialistickou zemědělskou kolektivizací a velkovýrobou. V 50. a 60. letech byla právě tato oblast hlavním zdrojem pracovních sil. V tomto období probíhala emigrační vlna obyvatelů venkova do center těžby a těžkého strojírenství.

2. Vývoj • *Venkov v příměstské zóně velkých měst.* Na těchto venkovských územích, které se nachází ve stínu velkých městských celků, nedocházelo až na výjimky k významným investicím a aktivitám. Až v posledních patnácti letech zde dochází k výrazné expanzi zástavby jak obytných, tak výrobních a komerčních celků za hranice (katastrů) měst.

K uvedeným venkovským typům někteří autoři ještě uvádějí typ další, a to *venkov, který byl nebo je anektován do celků měst.* Například jen Praha počátkem 70. let 20. století anektovala kolem 60ti vesnic, které se staly její součástí.⁹

2.1 První republika

Po celé stáletí zaujímalo rozhodující roli v rozvoji vesnických sídel, v jejich velikosti a struktuře, zemědělství. Zemědělství prostupovalo každou větev a tvořilo základ života každé vesnické rodiny. Zemědělství bylo určujícím výrobním odvětvím, a proto vesnické vztahy k půdě hrály nejdůležitější roli v rozvoji či úpadku venkova.

S definitivním pádem feudálního atributu – tj. zrušení pozemkové vrchnosti, poddaňství a roboty a zavedením samosprávných ústř. v letech 1848 – 1854, se síce venkovu otevřel svobodný prostor pro

⁹ Š. Štanclová a kol., (Obnova venkovského prostoru, 2005)

2. Vývoj českého venkova před rokem 1989

V této části se soustředím na události, které byly pro vývoj venkova v tomto období klíčové, které ho většinou negativně poznamenaly a jejichž následky pociťuje český venkov doposud. Budu se věnovat událostem spojeným s odsunem Čechů ze Sudet, pozdějším odsunem Němců z pohraničí, procesu kolektivizace a koncentrace. V neposlední řadě zmíním i fenomén rekreace, který zaznamenal největší popularitu právě v druhé polovině dvacátého století a měl také značný vliv na český venkov v tomto období.

Až do období před zahájením II. světové války byl vývoj českého venkova srovnatelný s vývojem obdobných oblastí za hranicemi Československé republiky. To, co bylo v tu dobu pro něj typické, byl především silný vztah k půdě, jasné sociální rozvrstvení venkovské společnosti a silná sociální sounáležitost mezi všemi skupinami lidí na vesnici. V malých sídlech spolu lidé komunikovali na základě dlouhodobých sousedských vztahů a jasného rozdělení rolí.

2.1 První republika

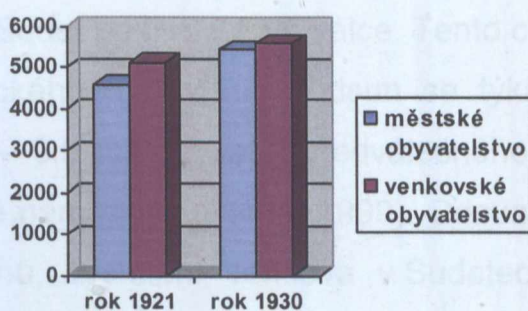
Po celá staletí zaujímal rozhodující roli v rozvoji vesnických sídel, v jejich velikosti a struktuře, zemědělství. Zemědělství prostupovalo každou vesnici a tvořilo základ života každé vesnické rodiny. Zemědělství bylo určujícím výrobním odvětvím, a proto vlastnické vztahy k půdě hrály nejdůležitější roly v rozvoji či úpadku venkova.

S definitivním pádem feudálních atributů, tj. zrušení pozemkové vrchnosti, poddanství a roboty a zavedením samosprávných obcí v letech 1848 - 1864, se sice venkovu otevřel svobodný prostor pro podnikání, ale vysoká koncentrace vlastnictví půdy v rukou šlechty a

církve nedovolila změnit propastné ekonomické a sociální nerovnosti obyvatel venkova.¹⁰ Proto po pádu rakousko-uherské monarchie v roce 1918 byl obrovský tlak, podporovaný ohromnou většinou venkovského obyvatelstva, a to dokonce bez ohledu na jeho sociální diferenciaci, na provedení pozemkové reformy, která by směřovala proti šlechtickým (bývalým feudálním) a církevním velkostatkům. Proto mezi prvními zákony, které byly nově vzniklou republikou přijaty, byl zákon záborový¹¹ a zákon přidělový¹². Vzhledem k tomu, že pozemková reforma nebyla provedena důsledně, v zemědělství zůstaly zachovány sociální rozdíly a nejchudší sociální skupiny deputátníků a čeledě. U vztahů těchto skupin k majitelům půdy (jejich zaměstnavatelům) přetrvávaly feudální rysy. Nepříznivé sociální poměry na vesnici se vyhroutil zejména v době krize v třicátých letech. V té době také došlo k největší zahraniční migraci těchto nejchudších vesnických obyvatel.

Pro předválečný vývoj bylo též charakteristické zvyšování počtu jak městské, tak venkovské populace, přičemž podíl venkovského obyvatelstva na celkové populaci v českých zemích, jak je vidět z následující tabulky, klesal:

Tabulka č.2 : Srovnání vývoje počtu venkovské a městské populace mezi lety 1921 – 1930 v tis. osob

¹⁰ Před první světovou válkou např. rodu Schwarzenbergů patřila na našem území panství o celkové rozloze asi 250 tis. ha, rodu Czerninů 61430 ha a rodu Colloredo Mansfeldů 57 866 ha. (Slepička, 1989)

¹¹ Zákon č. 215 z roku 1919. Tomuto zákonu předcházela zák. č. 32 z roku 1918.

¹² Zákon č. 81 z roku 1920.

a v procentech

rok	městské v %	vesnické v %
1921	45,7	54,3
1930	47,8	52,2

viz. Slepíčka - Přeměna venkova, 1989

Výrazným zásahem do části českého venkova byl odsun Čechů, kteří po vydání Sudet Německé říši v říjnu 1938 museli opustit svoje domy a statky v této oblasti, která připadla tehdejší Velkoněmecké říši. Tento odsun se týkal pouze malého počtu obyvatelstva jak měst, tak i z venkova, protože v Sudetech žilo většinové německé obyvatelstvo. Přesto tento akt poznamenal další etapy vývoje českého venkova. Započal tak proces odnímání půdy venkovskému obyvatelstvu, který v této době směřoval proti vesničanům české národnosti.

2.2 Odsun Němců a nová pozemková reforma

Ještě mnohem výraznější zásah do stability a kontinuity této části venkovského osídlení a vůbec celé venkovské krajiny, představoval odsun Němců ze Sudet po II. světové válce. Tento odsun proběhl také na základě politického rozhodnutí. Odsun se týkal, podle různých odhadů, 2,5 mil. – 3,5 mil. obyvatel předválečného Československa, kteří byli německé národnosti (Perlín, 1999). Odsun znamenal změnu vlastnických vztahů, vysídlení venkova v Sudetech, totální propad zemědělství, velký propad průmyslové výroby a dlouhodobý pokles počtu obyvatel. Tento pokles byl i po dosídlení do roku 1950 v některých oblastech až na 45 % původního počtu obyvatel (Perlín, 1999). I přes snahu o urychlené dosídlení, nikdy nebylo dosídlení

úplné a v mnoha oblastech, především v oblastech kolem hranice s tehdejší Německou spolkovou republikou, mnoho sídel zaniklo.

Možná ještě negativnější vliv na venkovské oblasti v pohraničí než bylo jeho vylidnění, mělo jeho dosidlování domácími obyvateli. Noví obyvatelé přicházeli v několika vlnách, často i z druhého konce republiky. U celé řady z nich se jednalo o „dobrodruhy“, bez jakékoliv zkušenosti s hospodářstvím, kteří přišli legálně, pololegálně či naprosto ilegálně využít dostupný majetek po Němcích a zabrané nemovitosti spíše vybydlovali, než moudře užívali. Lidé, kteří chtěli zůstat a hospodařit většinou neznali místní krajinu a neměli vztah k místnímu prostředí. Často jim také chyběly zkušenosti s životem na venkově. Odsun a nové osidlování se tedy na venkově projevil tím, že se snížil počet obyvatel pod kritickou mez, mnoho sídel zaniklo, rychle se vyměňovalo obyvatelstvo, neboť noví obyvatelé se častěji stěhovali, což narušovalo i sociální vztahy a míru sociální participace na venkově. Události měly vliv i na duchovní a kulturní život na vesnicích, zanikla řada církevních společenství, spolků atd. V Sudetech byla zaznamenána i vyšší míra kriminality, a to především majetkové (Perlín,1999). V této době jsou též přijímány zákony¹³, kterými se naplňovala zásada, vyjádřená v tzv. Hradeckém programu¹⁴, „ že půda patří tomu, kdo na ní pracuje“. Tak v období 1945 - 1948 bylo zestátněno cca 4mil. ha půdy. Zestátnění proběhlo ve třech etapách, a to konfiskací půdy Němců, zrádců a kolaborantů, revizí první pozemkové reformy a konečně rozdělením tzv. spekulanti půdy a půdy nad 50 ha. Přičemž drobným a středním rolníkům bylo přiděleno celkem 2,559 tis. ha půdy, do státního vlastnictví přešlo

---

¹³ Zák. č.142/1947 Sb. o revizi první pozemkové reformy, zák. č. 46/1948 Sb. o nové pozemkové reformě

¹⁴ Program zemědělské politiky č.s. vlády Národní fronty přijatý 4.4.1947

2,895 tis. ha půdy, a to především půdy lesní a cca 867 tis. ha získaly obce.¹⁵

2.3 Kolektivizace

Po tzv. vítězném únoru v roce 1948 a převzetí moci komunistickou stranou dochází k zásadním změnám ve vlastnictví zemědělské půdy. Byl zahájen cílený proces, který měl za cíl zcela potlačit soukromé vlastnictví půdy. Proto byla předválečná evidence nemovitostí, tj. evidence založená na vedení pozemkového katastru a pozemkových knih, která požívala značné důvěry nabytím účinnosti občanského zákoníku č. 141/1950 Sb., značně oslabena. Občanský zákoník totiž, kromě jiných změn dotýkajících se vlastnictví nemovitostí, zrušil konstitutivnost zápisů do pozemkové knihy. V polovině 50. let minulého století se záměrně přestal udržovat pozemkový katastr a postupně se tak vytvářela situace, kdy se jen velmi obtížně zjišťovaly údaje o vlastnících nemovitostí, nezbytné pro právní úkony s nemovitostmi. Různé soupisy nemovitostí¹⁶ se orientovaly na evidování skutečného užívání nemovitostí tedy na evidenci, která byla zcela záměrně odtržena od právních vztahů k půdě. Soukromé vlastnictví, zejména pozemků, bylo zákonnými i protiprávními opatřeními potlačováno a byly prosazovány kolektivistické formy vlastnictví, zejména státní a družstevní.¹⁷

V tradičních vnitrozemských venkovských oblastech byla zakládána zemědělská družstva, v oblasti Sudet a okolí velkých měst

¹⁵ Viz. Slepíčka - Přeměna venkova, 1989 a vlastní výpočty.

¹⁶ V první polovině 50. let minulého století proběhla tzv. štitková akce a v roce 1956 Jednotná evidence půdy.

¹⁷ Kolem roku 1960 bylo jenom 12% orné půdy v zemi v soukromých rukou. O patnáct let později zůstalo soukromých pouze 6% (Haukanes, 2004).

existovaly Státní statky, jakožto zemědělské závody vlastněné státem.¹⁸

Intenzivně prosazovaná idea kolektivizace a společného družstevního hospodářství velmi výrazně změnila celkový život venkovského obyvatelstva. Na českém venkově byla postupně prosazována původní sovětská idea kolektivizace a združstevnění zemědělské výroby.¹⁹ Proces státem řízeného hospodaření byl pak v tomto období dovršen vydáním zák. č. 49/1959 Sb. o jednotných zemědělských družstvech. Zemědělské družstevnictví vycházelo z předpokladu, že na základě státem řízené zemědělské politiky a zavádění pokrokových způsobů a forem organizace práce, lze na větších pozemcích dosáhnout vyšší produktivity práce, zemědělství tak zefektivnit a tím uvolnit část pracovní síly ze zemědělství pro zaměstnání ve městech. Praktický postup československých státních orgánů, řízených Komunistickou stranou Československa, však vedl k obrovským ekonomickým a společenským zásahům do tradičního a konzervativního venkovského způsobu života. Kolektivizace byla prováděna na základě politického zadání a byly při ní uplatňovány velmi razantní nezákonné postupy proti všem, kteří neměli zájem do nově vzniklých družstev vstupovat. Ti, kdo zájem neměli, byli pochopitelně především velcí sedláci a proto byla kolektivizace vedena hlavně proti existenci jejich soukromých hospodářství.

Právě proto byli vytipováni sedláci, kteří měli zpravidla značný vliv ve vesnici, a protože to byli zkušení hospodáři, měli přirozenou autoritu.

Osudy těchto "vesnických boháčů", tzv. kulaků, byly doslova strašlivé. Nezákonně vystěhovávat z domovů je Komunisté začali podle sovětského vzoru. Statkáři byli v rámci "akce K" - tedy "akce

---

¹⁸ Noví sotva usazení obyvatelé venkovských oblastí Sudet, kteří dosídlili tuto oblast po roce 1947, tak znovu přišli o svoji právě zahájenou zemědělskou činnost.

¹⁹ Zákon č.69/1949 Sb. o jednotných zemědělských družstev a jeho prováděcí předpis č. 75/1949 Sb.

Kulak"- většinou odváženi do vzdálených obcí k nucenému pobytu a na nucené práce. Mnozí z nich se do svojí vesnice již nikdy nevrátili. Neexistují přesné údaje, kolik sedláků takový osud mělo. O akci K si vedla záznamy Státní bezpečnost - podle nich šlo zhruba o dva tisíce rodin. Akce byla pozastavena v létě 1953, ale vysídlování a ožebračování pokračovalo dál, druhá kolektivizační fáze probíhala v druhé polovině 50. let a proces již nebyl centrálně evidován. Odhaduje se, že vystěhovávání a kolektivizace postihly zhruba deset tisíc rodin.²⁰

Podle pramenu ministerstva spravedlnosti, uveřejněných v roce 1968, si kolektivizace vyžádala 35000 odsouzených nebo internovaných rolníků. Uvědomíme-li si, že zahrnuje pouze osoby podchycené ministerstvem spravedlnosti, kolik potom muselo být postiženo jejich příbuzných? Kolika jejich dětem kádrováci znemožnili studovat? Kolik manželství se asi rozpadlo, když byl jeden z manželů dlouhodobě vezněn? Kolik lidí nepřežilo ztrátu svého gruntu?

Z historie kolektivizace venkova je pak nejotřesnější tzv. „babický případ“.²¹

Do čela nově vzniklých družstev se zpravidla dostali jedinci, kteří dosud zastávali velmi okrajové pozice v sociální hierarchii obyvatel na vsi. Naopak osobnosti dlouhodobě vážené a ctěné se stali občany bez významu. To se netýkalo jen již zmiňovaných tzv. kulaků a dalších

²⁰ Viz. pořad BBC vysílaný 19.3.2004, dostupný v písemné formě na: http://www.bbc.co.uk/czech/specials/918_omnibus_farms/index.shtml

²¹ 2. července 1951 byli v babické škole zastřeleni tři funkcionáři národního výboru a KSČ. Podle tehdejší oficiální verze byli zastřeleni 3mi teroristy vedenými agentem CIC kpt. Malým. Vrazi byli v krátké době, za pouhých sedmáct hodin, vypátráni, dopadeni a zneškodněni. Role agenta Malého je však stále obestřena tajemstvím. Podle některých historiků byl agentem StB tzv. provokatérem. Za tento čin byla souzena 14členná skupina, kterou StB na základě vykonstruovaných obvinění vytvořila z nepohodlných jedinců. 14. července 1951 Státní soud v Jihlavě vynesl 7 rozsudků smrti a 7 dalších obviněných bylo odsouzeno k trestu odnětí svobody na 25, 23, 22 a 20 let. Majetek všech odsouzených byl konfiskován. Celý tragický případ v Babicích byl jeden z nejotřesnějších politických procesů v Československu (Janoušek, 2001).

sedláků, ale i místních farářů, drobných podnikatelů v obchodě a službách a v určité míře i nekonformních učitelů.

Tato změna sociální struktury na vesnici znamenala naprosté přerušení dosavadní kontinuity sociálního vývoje a stability na venkově. Venkovské komunity byly narušeny, sousedé a přátelé se obrátili proti sobě a jednotlivci byli vyrváni ze svých domovů. V rámci těchto událostí byly i do značné míry omezeny aktivity neformálních spolků a sdružení.

Po smrti Stalina a Gottwalda v roce 1953 dochází k mírnému uvolnění vyhrocené situace, vzniklé při procesu kolektivizace. Řada sedláků se částečně směla vrátit na své statky nebo postupně získávat zpět významnější pozice, ovšem již v rámci systému zemědělských družstev. Po kolektivizaci venkova, která je spojena především se zakládáním jednotných zemědělských družstev a státních statků, prožíval český venkov poměrně stabilní vývoj a v průběhu 60. let se sociální a ekonomická situace venkova postupně stabilizovala. Koncem 60. let (1966 - 1968) dokonce dochází k politickému uvolnění, které pro venkov přináší snahy o osamostatnění venkovských subjektů až ke vzniku soukromě hospodařícího rolníka. Tzv. obrodný proces, který proběhl v letech 1967 - 1968, krátkodobě přinesl pro venkov naději na jeho rekonstrukci. V rámci, na tehdejší dobu převratných, událostí, též dochází k odkrývání politického pozadí nezákonností, které byly páčány na venkovském obyvatelstvu při kolektivizaci zemědělství a ke snahám o jejich nápravu.

2.4 Normalizace

Po tomto krátkém politickém uvolnění, které bylo násilně ukončeno okupací naší země armádami Varšavské smlouvy, byl nad venkovským hospodařením opět nastolen státní dohled vydáním zák. č.122/1975 Sb. o zemědělském družstevnictví. Na venkov přichází prostřednictvím družstev velké objemy finančních prostředků. Tím se mzdy a životní úroveň mnoha obyvatel vesnic přiblížily těm, které byly v jiných sektorech ekonomiky. V 70. letech byl také zahájen proces slučování, při němž se menší družstva stávala součástmi větších celků. Při realizaci tohoto programu se celkový počet družstev v republice snížil ze 6200 na 1677. Průměrná rozloha půdy jednoho družstva pak byla 2500 hektarů zatímco velikost státního statku vzrostla na 8500 hektarů (Haukanes, 2004).

V zemědělské výrobě v té době pracuje především generace lidí, která do ní vstoupila v první polovině 40. let. Mladší lidé odcházejí většinou do měst, kde začíná velmi masivní nábor do odvětví těžkého průmyslu a těžby a částečně i do strojírenství. Tento odliv mladých lidí z venkova do měst samozřejmě znamenal pokles počtu obyvatel na venkově, což dokládá i následující tabulka, která popisuje vývoj podílu venkovského obyvatelstva v letech 1950 až 1970:

Tabulka č. 3 : Vývoj podílu venkovského obyvatelstva v českých zemích v %
(celkový počet obyvatel = 100%)

rok 1950	rok 1961	rok 1970
54,4	45,4	37,9

viz. Slepíčka – Přeměny venkova, 1989

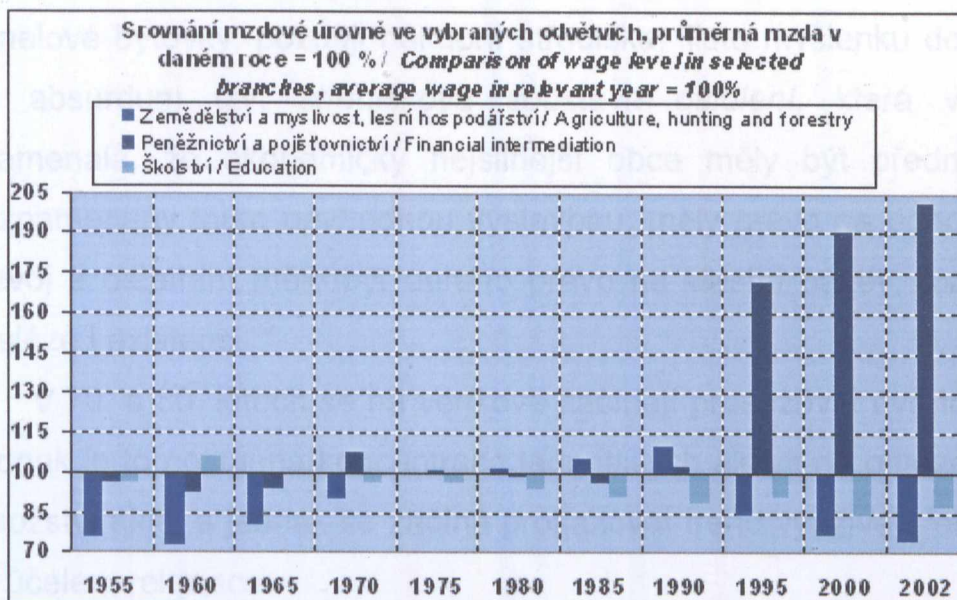
V mnoha venkovských oblastech bylo v 70 letech obyvatelstvo velmi přestárle (Perlín, 1999). Z údajů o struktuře ekonomicky aktivního obyvatelstva žijícího v této době na venkově vyplývá, že zde

převážně bydlí lidé, kteří jsou zaměstnání mimo zemědělství a dále, že v malých obcích žije více než polovina všech pracovníků, kteří jsou zaměstnání v zemědělství a ve venkovských obcích bydlí více jak 70% všech pracovníků lesního hospodářství (Slepička, 1989).

Venkov v tomto období prochází etapou velmi rychlé industrializace, při níž se začíná prosazovat heslo : „ Přiblížení venkova městu“. Toto heslo vycházelo z úvahy o nutnosti unifikace životního stylu na venkově a ve městě a dalo by se říct i z jakési nadřazenosti životního stylu nebo životních podmínek ve městech.

V této době bylo vyvinuto značné úsilí k vytváření průmyslových závodů ve venkovském prostoru nebo v jeho blízkosti. Byly přijímány ekonomické a sociální opatření, která podstatně zlepšila ekonomické a sociální postavení pracovníků v zemědělství. Zemědělství bylo vybavováno výkonnými stroji, rostl počet kvalifikovaných zemědělských pracovníků. Blízkost průmyslových závodů a měst umožňovala přechod velkého počtu pracovníků ze zemědělství do průmyslu, aniž bylo nutné jejich přesídlení z venkovských sídel do měst. Životní úroveň vesnického obyvatelstva se skutečně začala vyrovnávat s městským. Jak vyplývá z následujícího grafu, v letech 1975 – 1990 se mzda pracovníků v zemědělství dostala poprvé dokonce nad hranici průměrné mzdy.

Tabulka č. 4 : Srovnání mzdové úrovně

Zdroj: ČSÚ

V souvislosti s industrializací lze vývoj zemědělství od počátku 70. let do konce 80. let považovat za úspěšný. Slepíčka uvádí, že se v daném období zvýšila hrubá zemědělská produkce o 30 % a produktivita živé práce o vzrostla o více než dvě třetiny.

Ve srovnání se stavem před kolektivizací se též zlepšila úroveň technického vybavení venkovských obcí a kvality bydlení. Ve venkovských obcích koncem osmdesátých let bydlelo v rodinných domcích (včetně bývalých zemědělských usedlostí) více než 2,8 krát vyšší podíl domácností, než ve městských obcích. Ohledně formy bydlení převažovalo bydlení v domě nebo bytě v osobním vlastnictví. Existoval též vyšší plošný standard bytů ve vesnických obcích než ve městě, a to jak pokud jde o obytnou plochu připadající na jednoho obyvatele, tak pokud jde o doplňkové prostory (Slepíčka, 1989).

Na druhou stranu byl však venkov industrializací zbavován svých specifik a byly do něj vnášeny nevýhody města. Znamenalo to, že se na venkov dostala celá řada nevhodných stavebních nebo architektonických a urbanistických postupů, začal se měnit styl života. Důsledkem jsou například stavby městských vil s balkónem na místo

tradičního venkovského domu, začínají se stavět kulturní domy, panelové bytovky, později nákupní střediska. Tuto myšlenku dovedla ad absurdum tzv. *středisková soustava osídlení*, která v praxi znamenala, že ekonomicky nejsilnější obce měly být přednostně poznamenány touto nevhodnou výstavbou, měly právo na podporu a rozvoj a ostatním mělo být upřeno právo na vlastní název, rozvoj a posléze i existenci.²²

V 70. a 80. letech se na venkově začínají prosazovat dva trendy. Jednak je to postupná koncentrace jednotlivých aktivit do omezeného množství sídel a jednak se začíná prosazovat trend využívání objektů za účelem rekreace.

Koncentrace se týká nejen zemědělské výroby, ale i obchodu a služeb. V neposlední řadě tento proces ovlivnil i administrativní strukturu a vedl k zavedení tzv. Střediskové soustavy.

V zemědělské výrobě se proces koncentrace projevuje postupně ve vzniku velkých zemědělských závodů. Dochází ke slučování JZD a tím ke zvětšování hospodářských celků. Vznikají velkokapacitní zemědělské podniky pro výrobu vajec, drůbežího a vepřového masa skladování, sušárenství apod. Vznikají tak velkokapacitní stavby, které mají charakter průmyslových staveb. Ty zvyšují celkovou rozlohu spravované zemědělské půdy a definitivně ztrácí všechny znaky družstev vlastníků. Jsou pod plnou kontrolou státu a jeho specializovaných úřadů. Současně s tím jsou rušeny menší zemědělské provozy živočišné výroby v menších nestřediskových sídlech. Koncentruje se i živočišná výroba, vznikají velkochovy. Díky neadekvátním cílům zemědělské velkovýroby je narušován původní

---

²² V roce 1950 existovalo v ČR 11 168 venkovských obcí a v roce 1980 již jen 4 092 těchto obcí, což bylo pouhých 36,6% původního stavu. Zatímco počet vesnických obcí poklesl na méně než polovinu, počet městských obcí se v této době zdvojnásobil. (A. Slepíčka, 1989)

ráz krajiny²³, a též díky chemizaci dochází k velkoplošnému znehodnocování půd a znečišťování povrchových a spodních vod. Od roku 1950 dochází k neustálému úbytku zemědělské půdy včetně půdy orné. Z následující tabulky však vyplývá zajímavý fakt. Úbytek zemědělské půdy je nahrazován stálým přírůstkem půdy lesní.

Tabulka č. 5 : Bilance půdy - plochy zemědělských kultur, v tis. ha (stav ke konci roku)

Rok	celkem zemědělská	z toho orná	celkem nezemědělská	z toho lesní
1950	4679	3362	3186	2507
1960	4573	3370	3316	2581
1970	4465	3315	3425	2607
1980	4374	3294	3516	2624

Viz. Slepíčka – Přeměny venkova, 1989

V oblasti obchodu a služeb se koncentrace projevuje vznikem kulturních domů (60. léta) a nákupních středisek (70. a 80. léta). Nákupní střediska (stejně jako předtím kulturní domy) nerespektují původní urbanistický a architektonický ráz a často jsou budovány na místech bývalých zemědělských statků. Současně s tím mizí z malých vesnic i drobné obchody a restaurace a dochází tak k další ztrátě ekonomického a hlavně sociálního významu vesnice (Perlín, 1999). Při výstavbě zařízení občanské vybavenosti se jejich kapacita určovala na základě počtu obsluhovaných obyvatel, přičemž se vycházelo z předpokladu, že tato zařízení budou využívána též obyvateli nestřediskových obcí. Zcela se přehlíželo, že dojíždění do těchto zařízení je pro mnohé obyvatele časově neúnosné. Proto obyvatelé malých obcí, sídel a obyvatelé v oblastech s nízkou

²³ Do roku 1948 byla v ČR zemědělská půda roztržena do 33 milionů parcel o průměrné výměře 0,24 ha. Během procesu zvyšování koncentrace zemědělské výroby bylo vytvořeno 170 tis. půdních bloků, přičemž 80%, pozemků mělo plochu přesahující 20 ha. Tak se během tohoto procesu průměrná výměra půdního bloku zemědělsky využívaných ploch ve volné krajině zvýšila cca 70násobně (A.Slepíčka, 1989).

hustotou obyvatelstva trpěli nejvíce nedostatky v dostupnosti občanské vybavenosti.²⁴

V administrativní struktuře dochází k poklesu počtu obcí a k zavedení Střediskové soustavy. Z následujících tabulek je vidět, jak při nárůstu celkové populace v českých zemích dochází ke koncentraci v administrativní struktuře, k úbytku vesnického obyvatelstva a k nárůstu počtu městských obcí a městského obyvatelstva.

Tabulka č. 6 : Administrativní rozdělení a počet obyvatel

rok	obyvatelstvo	kraje	okresy	obce
1947	8 762 361		331	11 695
1950	8 896 133	14	180	11 459
1961	9 571 531	8	75	8 726
1970	9 807 697	8	75	7 509
1980	10 291 927	8	75	4 778

Slepička – Přeměny venkova, 1989

Tabulka č. 7 : Obyvatelstvo podle velikostních skupin obcí

Počet obcí dle velikostních skupin

rok	-2000	2 000 - 4 999	5 000 - 9 999	10 000- 19 999	20 000- 49 999	50 000- 99 999	100 000 +
1947	11 166	384	81	38	18	4	4
1950	10 926	374	91	37	22	5	4
1961	8 088	436	115	51	24	8	4
1970	6 891	401	115	58	27	13	4
1980	4 114	389	136	78	39	17	5

Slepička – Přeměny venkova, 1989

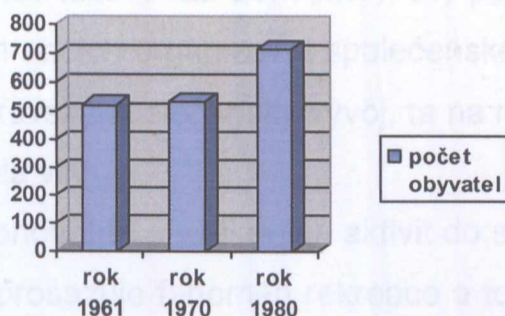
Zajímavým zjištěním zůstává, že přes pokles obyvatelstva venkovských sídel, se v důsledku administrativního slučování průměrná velikost venkovských obcí, co do počtu obyvatelstva,

²⁴ Vzhledem k tomu, že podstatná část zemědělských pracovníků (v ČSR 51%) bydlela ve vesnických sídlech do 500 obyvatel, byly to zemědělské podniky (JZD a státní statky), které v zájmu stabilizace svých pracovníků, přebíraly role obstaravatelů některých zařízení občanské vybavenosti. Tak např. JZD zabezpečovala v roce 1983 provoz 588 vlastních a podílela se na provozu dalších 1077 sdružených předškolních zařízení. JZD též provozovala vlastní kuchyně a stravovací provozy, obchody a budovala zdravotnická zařízení. Téměř 60% JZD mělo svého pověřeného lékaře (Slepička , 1989).

zvětšovala, a to zejména v desetiletí 1970 – 1980; jak plyne z následující tabulky.

Tabulka č. 8 : Průměrná populační velikost venkovské obce v ČSR

viz. Slepíčka – Přeměny venkova, 1989

Středisková soustava na českém venkově vymezila tyto kategorie středisek:

1. *Středisko osídlení místního významu (SOMV)* – středisko s významným postavením v sídelní soustavě. Jde o velké sídlo s rozvinutou základní obchodní infrastrukturou.
2. *Nestřediskové sídlo trvalého významu (NSTV)* – menší sídlo s dominantní obytnou funkcí, které ovšem nemá další výrobní a obslužné funkce, ale často je i sídlem obecního úřadu.
3. *Nestředisková sídla ostatní (NSO)* – ostatní menší sídla, zpravidla bez administrativní funkce. (Perlín, 1999)

Středisková soustava nedovolovala menším sídlům se rozvíjet, protože podporovala pouze větší či významnější sídla. Právě z těchto důvodů byla po roce 1989 odmítnuta jak představiteli obcí, tak i odborníky.

Proces koncentrace se nevyhnul ani dosud existujícím spolkům a spolkové činnosti vůbec. Činnost spolků se stala pouze formální

nebo úzce zaměřenou na odbornou nebo zájmovou činnost. Kromě Dobrovolných hasičských sborů, které na venkově dominovaly, na venkově fungovaly především tělovýchovné jednoty, spolky myslivců a případně i chovatelů drobného zvířectva nebo zahrádkářů. Ve většině obcí fungoval také Svaz žen, který se, pod kontrolou státu, snažil v jednotlivých obcích organizovat společenské akce. Co se týče vlivu církve na venkovský společenský vývoj, ta na něj, až na osamělé výjimky, zcela ztratila vliv.

Na rozdíl od koncentrace veškerých aktivit do střediskových obcí, se v tomto období prosazuje fenomén rekreace a to formou chataření a chalupaření, přičemž každá z těchto dvou forem rekreace je odlišná a má odlišné kořeny. Obě jsou však v době normalizace jedinými státem „povolenými“ aktivitami, v rámci kterých může občan uplatnit své vlastní plány a zájmy.²⁵

Chataření má své kořeny v tramském hnutí²⁶ a koncentruje se do turisticky atraktivních oblastí v blízkosti velkých měst. Zde pak vznikají chatové osady.

Chalupaření²⁷ využívá uvolňovaný bytový fond ve vesnicích, kde mladší generace v 50. letech odešla do měst a generace jejich rodičů buď postupně umírá nebo následuje své děti do měst. Tyto původní venkovské domy jsou pak jako chalupy využívány buď svými původními majiteli, nebo obyvateli měst, kteří k těmto lokalitám nemají

---

²⁵ Lidé se většinou mohli realizovat pouze ve sféře soukromé. Vlastnictví chaty nebo chalupy takovou možnost seberealizace nabízelo. Lidé měli možnost vlastnit objekt, který je jenom jejich a se kterým si mohou dělat to, co opravdu chtějí a také jak chtějí.

„Dřív byla taková doba, kdy člověk měl v zaměstnání velmi omezené možnosti, v práci se nemohl realizovat tak jako tady. Chtěl jsem vidět, že to co dělám, k něčemu je.“ (Citace obyvatele chatové osady zkoumané Kateřinou Jedličkovou pro Bakalářskou práci na ZČU v Plzni. Práce se zabývá fenoménem chatařství)

²⁶ První chaty vznikaly v rámci tramského hnutí na horním toku Sázavy, Berounky a Vltavy (Okres Praha - západ). Celé tramské hnutí bylo inspirováno romantikou divokého západu zprostředkovanou jak romány, tak později i filmy. Trampové pak své filmové a literární vzory napodobovali jak v odívání, tak i v architektuře chat. (K. Jedličková, Bakalářská práce, ZČU v Plzni)

²⁷ Za chalupaření může sociolog považovat typ rekreačního bydlení ve venkovském objektu, který nebyl původně postaven pro rekreační účely. Většinou se vyskytuje v intravilánu vesnic. Těmito a dalšími vlastnostmi (rekreačními aktivitami, sociální strukturou majitelů atd.) se chalupaření odlišuje od chataření (Librová, Sociologický časopis č.32, 1996)

žádný vztah. Chalupaření ovšem vneslo do vesnic, trpících jistou ztrátou sebevědomí, informaci o hodnotě venkovského způsobu života. Roli při tom sehrál patrně i vysoký sociální status mnohých chalupářů; zejména na počátku chalupářské vlny to byli lidé s vysokou prestiží. Často architekti a výtvarníci, herci a zpěváci, lékaři (Librová, 1996). Rekreační objekt (chalupu nebo chatu) měla na počátku 2. poloviny 70. let k dispozici více než čtvrtina všech domácností (při poměru 4:3 ve prospěch chat). S ohledem na růst cen těchto objektů, stavebního materiálu a práce se tempo zvyšování počtu rekreačních objektů v této době oproti 60. letům znatelně zpomalilo (Slepička, 1989).

Chalupaření a chataření se v této době stává jedním z hlavních společenských fenoménů, které se týkají venkovských obcí a její krajiny. Chalupáři se totiž zasloužili o více, či méně úspěšnou záchranu celé řady starších venkovských objektů, které by nenávratně zanikly nebo naprosto zchátraly a to přesto, že celá řada přestaveb rekreačních chalup byl provedena nešetrně k okolní zástavbě a krajině.

2.5 Shrnutí

Druhá polovina 20. století znamenala pro český venkov velké změny. Orientaci na soukromovlastnický vztah k půdě vystřídala orientace socialisticky kolektivistická, která byla produktem centrálního plánovitého řízení, a která se dotkla takřka všech sfér života na venkově.

50. léta a kolektivizační změna v zemědělství znamenala velké narušení způsobu života lidí na venkově a identity venkova se základem v rolnické kultuře.

Kdybych měla shrnout hlavní sociální dopady této násilné kolektivizace, tak lze především jmenovat :

- odpoutání rolníka od půdy. Dá se říct, že soukromé vlastnictví půdy přestalo prakticky existovat.
- zrušení původního smyslu zemědělského družstevnictví
- odchod venkovského obyvatelstva v produktivním věku za prací do měst, měl za následek jak celkový pokles venkovské populace, tak pokles lidí zaměstnaných v zemědělství.

Koncentrace velkovýroby se projevila v těchto oblastech :

- došlo k vyrovnání sociálního statusu zemědělců s průmyslovými dělníky, jejich sociální prestiž a jejich sociálně ekonomické postavení vzrostlo a upevnilo se
- v souvislosti s industrializací vzrostla produktivita práce a zvýšila se zemědělská produkce
- v důsledku zvýšené atraktivity zemědělského povolání a relativně příznivým životním podmínkám na venkově, se projevila relativní přezaměstnanost v zemědělství
- většina malých venkovských sídel (do 100 obyvatel) ztratila zemědělskou funkci (kromě doplňkové výroby domácnostní) a ztratila pracovní příležitosti
- neekologické hospodaření mělo velký vliv na životní prostředí
- došlo také k úbytku zemědělské půdy ve prospěch půdy nezemědělské, zastavěných ploch a neplodné půdy
- tím, že se dovršila obměna generace zemědělců na venkově, se změnil obraz zemědělské práce; to se projevuje v profesní a kvalifikační struktuře zemědělců

- krajina dostala monumentální podobu a její struktura se výrazně zjednodušila

V neposlední řadě musím zmínit i nerovnoměrný rozvoj vesnic, související se zavedením střediskové soustavy a s preferováním pouze tzv. střediskových obcí a zanedbání vhodného stavebního vývoje vesnic v důsledku přenášení městských vzorů staveb do tradičního prostředí, včetně používání nevhodných stavebních prvků, materiálů, propagování špatných typových projektů pro rodinné domy a podpora výstavby bytových domů, které jsou nevhodné pro prostředí vesnice.

V evropském kontextu se naopak od 60. let 20. století považovala urbanizace zemí za kontraproduktivní a počaly se hledat cesty ke zpomalení jejího tempa. Jedním z podnětů k analýze vývoje urbanizace a jejích nepříznivých důsledků pro krajinu i obyvatelstvo evropského kontinentu byla výzva Evropského společenství v roce 1985 k obnově venkova.

Naši vesnici a její přírodu tak období socializace, s rozoráním mezí, rozložením urbanistické struktury vesnické obce, zavedením zemědělské velkovýroby, velkochovů dobytka s monokulturními lány, a v neposlední řadě rozvolnění vztahu člověka k půdě a ke krajině, zásadním způsobem oddělilo od středoevropských tradic kulturní krajiny.

3. Situace na venkově po roce 1989

Po roce 1989 došlo nejen na venkově, ale i v celé společnosti k řadě převratných změn. Během prvních let po roce 1989 byly téměř všechny změny, odehrávající se ve společnosti, interpretovány v zrcadle komunistické minulosti. Politická rétorika velmi často směřovala ke zřetelnému rozlišení přítomnosti od minulosti, tedy „před“ a „po“ roce 1989. Tato tendence byla zřetelná v mnoha různých oblastech. Mimo jiné v rámci „přepisování minulosti“ přejmenováváním ulic, odstraňováním soch, výměnou starých učebnic ve školách za nové, ale také i v některých částech legislativy, například v restitučních zákonech a v lustračním zákonu.²⁸ Tato rétorika byla však jednoznačně nejsilnější v ekonomické oblasti. Tržní ekonomika a privatizace se staly klíčovými tématy této doby. Byly také ústředními symboly nové éry. Proto bych se transformací, konkrétně transformací zemědělství, chtěla v této kapitole zabývat trochu více.

Změny v ekonomické oblasti, jako i obecné celospolečenské změny jako například návrat k tradičním vlastnickým vztahům, obnova demokratické formy vlády, liberalizace ekonomického a společenského života, obnova právního řádu atd., se samozřejmě dotkly i venkova. V této části práce bych ráda popsala dopad těchto změn na venkovské oblasti. Kladu si otázky - co se na venkově po pádu komunismu změnilo nejvíce a jakých oblastí života se změny týkaly především. Budou mě zajímat i reakce obyvatel venkova na změny, které ve společnosti nastaly po roce 1989. V tomto případě budu vycházet z terénních výzkumů, které byly prováděny na počátku devadesátých let. Více se, jak jsem již zmínila, budu věnovat procesu transformace zemědělství, neboť si myslím, že tyto procesy jsou pro

²⁸ Neznamenalo to však, že veřejnost se shodovala na požadované hodnotě specifických historických událostí a symbolů. Naopak o specifických událostech se vedlo mnoho polemik. Jako příklad bych například mohla uvést diskuze následující poté, kdy byl v květnu 1991 ruský tank na Smíchově přemalován na růžovou barvu.

venkov, v této době, klíčové a v neposlední řadě bych chtěla nastínit problém změny sociálních vztahů na venkově, který s privatizací zemědělství úzce souvisí.

3.1 Transformace obcí

Velké změny přinesl rok 1989 do oblasti samosprávy. Zákonem č. 367/1990 Sb. o obcích (obecní zřízení), který vymezil jejich samosprávné kompetence, byla po 50ti letech znovu obnovena samospráva obcí. Reakcí na nové právní vymezení a také na bývalé střediskové vymezení, byla obrovská vlna osamostatňování obcí. V roce 1989 bylo v České republice cca 4100 obcí. V roce 1990 takto vzniklo 1668 obcí, v roce 1991 ještě 329 a mezi lety 1992 a 1993 přibyla další téměř stovka obcí. Celkový stav se ustálil a v současné době se pohybuje kolem čísla 6250. Z evropských zemí je naše republika na prvním místě, pokud jde o podíl obcí s méně než 1000 obyvateli. Přitom v Evropě 16 zemí nemá vůbec obce s menším počtem obyvatel než 1000. Ve srovnání s většinou ostatních evropských zemí je u nás velice nízký průměrný počet obyvatel na jednu obec (1632) (zdroj ČSÚ).

Toto osamostatňování se týkalo hlavně nejmenších venkovských obcí, takže vznikaly nové malé obce do 500 obyvatel a současně se původní obce, tím jak se od nich oddělily jednotlivá sídla, propadaly do menších kategorií. Obnova samosprávy byla podpořena i velkým zájmem o věci veřejné ze strany občanů (byť byl tento zájem jen krátkodobý).

Na obnovou obecního zřízení navazovalo další velmi důležité transformační opatření. Bylo jím vydání zákona 172/1991 Sb. o přechodu některých věcí z majetku České republiky do vlastnictví obcí. Zákonem se mimo jiné „vracel“ nemovitý majetek, který obce

vlastnily ke dni 31.12.1949 pokud tento majetek byl stále ve vlastnictví státu a nebyl na něj uplatněn restituční nárok (např. podle zák.č. 87/1991 nebo č. 403/1990 Sb.) S ohledem na skutečnost, že šlo vlastně o restituci obecního majetku, vesnické obce tak získaly do vlastnictví mnohé nezastavěné pozemky, zemědělské pozemky, lesy a budovy, se kterými hospodařily původní obce před socializací.

3.2 Transformace zemědělství

Ústředním problémem přechodu zemědělství od centrálně direktivního řízení k tržnímu hospodářství se stalo řešení složitých majetkoprávních vztahů. Proto se hlavním cílem zemědělské politiky po roce 1989 stala obnova soukromovlastnických vztahů k půdě a k zemědělské prvovýrobě. Vzhledem k takto stanovenému požadavku bylo žádoucí:

- navrátit zemědělský majetek, který byl vlastníkům odebrán během kolektivizace a privatizovat státní statky a státní půdu
- transformovat zemědělská družstva na subjekty, které budou slučitelné s novým obchodním zákoníkem

3.2.1 Restituce a privatizace půdy

K naplnění prvého s požadavků byly neprodleně po tzv. sametové revoluci v letech 1990 -1991 přijaty tzv. restituční zákony.²⁹ Zákon o půdě spolu s dalšími restitučními zákony zaručoval bývalým majitelům a jejich dědicům rozsáhlá práva k navrácení jejich majetku, a to jak půdy, tak i jiných prostředků k hospodaření. Půda mohla být

²⁹ Zákon č. 403/1990 Sb. o zmírnění následků některých majetkových křivd, zákon č. 87/1991 Sb. o mimosoudních rehabilitacích a zákon č. 229/1991 Sb. o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku.

vrácena z různých důvodů okamžitě, ale náhrada za zkonfiskovaný dobytek a stroje se vyplácela pouze, pokud žadatel měl v úmyslu začít samostatně hospodařit, tzn. ve větším rozsahu než jenom pro vlastní potřebu.

Tato zákonná opatření se dají charakterizovat jako právní úpravy na zmírnění majetkových a jiných křivd z období od 25.2.1948 do 1.1.1990. Vycházela z premisy, že tyto křivdy nelze nikdy zcela napravit, ale je nezbytné alespoň zmírnit jejich následky. Šlo o právní úpravu svého druhu, která v historii našeho právního řádu neměla obdobu. S ohledem na zvolení poměrně dlouhého historického období, které právní úprava pokrývala, na různorodost spáchaných křivd a s ohledem na různě zvolené způsoby nápravy těchto křivd, se tato právní úprava stala značně náročnou na její výklad a aplikaci. Zejména šlo o otázku řádného a včasného uplatnění nároku podle jednotlivých restitučních zákonů a tím zvolení příslušného způsobu „odškodnění“. Vzhledem k tomu, že bylo pro nápravu majetkových křivd zvoleno pojetí vycházející zásadně z výzev oprávněných osob vůči dosavadním držitelům majetku, přinesla tato úprava nemalé nároky na výklad a aplikaci ustanovení jednotlivých zákonů především ze strany tzv. povinných osob. Docházelo proto ke značným nejasnostem, potížím a k pochybením. Proto po vydání těchto zákonů bylo nutné sjednocovat a usměrňovat soudní praxi právními stanovisky Nejvyššího soudu ČR a nálezy a usneseními Ústavního soudu ČR. Přesto do dnešní doby nejsou mnohé restituční nároky vyřízeny a zároveň nad některými restitucemi visí mnoho otazníků.

Největší objem restitucí se týká majetku zabaveného v zemědělství. Podle ministerstva zemědělství ČR bylo do roku 2003 vyřízeno 98 % restitučních nároků. Restituenti tak získali téměř milion tři sta tisíc hektarů zemědělské a lesní půdy. U necelých 250 tisíc hektarů půdy nebyl prokázán právní nárok na navrácení.

3.2.2 Transformace zemědělského družstevnictví

Transformace zemědělských družstev probíhá podle transformačního zákona č. 42/1992 Sb. (ten se vztahoval na všechna družstva, nejen na ta zemědělská). V praxi to znamená především vyrovnání zákonných nároků původních členů družstev nebo jejich dědiců, jasné vymezení vlastnických podílů jednotlivých současných členů družstev a uvedení vnitřních stanov družstva do souladu s obchodním zákoníkem.³⁰ Každé družstvo mělo povinnost zpracovat svůj transformační projekt³¹ a předložit ho ke schválení valné hromadě všech, kteří uplatnili nárok na členský podíl. Z 1197 zemědělských družstev vzniklo 1321 nových soukromých družstev a obchodních společností.³² Když se podíváme na počet lidí, kteří mohli vznášet restituční nároky (v květnu 1991 se odhadoval jejich počet v celém Československu na 3,5 milionu)³³, zjistíme, že restituční nároky uplatnilo jenom málo lidí.³⁴

Současně vznikla i kategorie samostatně hospodařících rolníků, kteří ovšem měli malý podíl na celkové produkci.³⁵ Předpokládalo se a byl preferován vznik rodinných farem, který byl i ze strany státu

---

³⁰ Viz. Zákon 42/1992 Sb. o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech, (příloha č.1)

³¹ Družstvo bylo ze zákona povinno sestavit přehled týkající se všeho družstevního majetku a rozdělit ho do takzvaných transformačních podílů. Ty byly pak jako část majetku družstev distribuovány jednotlivcům podle velikosti jejich vlastnického podílu anebo podle počtu odpracovaných let v družstvu. Takže kromě původních vlastníků půdy, někteří lidé dosáhli členství v družstvu tím, že v něm byli zaměstnáni. Tím také získali nárok na podíl v nových reorganizovaných družstvech.

³² Zdroj: tisková zpráva Úřadu vlády ČR – Stav ekonomiky a její transformace z 9.11.1999

³³ Zdroj: MZČR

³⁴ V době, kdy končila možnost vznesení restitučních nároků, v celé ČR bylo podáno přibližně 240 000 žádostí. Většinou šlo o malé pozemky, na nichž se mělo hospodařit jenom pro potřebu domácností (Zelená zpráva 1994).

³⁵ V roce 1995 bylo pořád jen 21,7% půdy v zemi obhospodařováno soukromými vlastníky (Zelená zpráva 1996).

podporován dotacemi, nicméně k obnovení převahy rodinných farem v našem zemědělství nedošlo. Nejzřejmějším důvodem, proč lidé nechtěli začít hospodařit, byl zřejmě nedostatek ekonomické motivace a kapitálu. Infrastruktura starých rodinných hospodářství byla za komunismu více nebo méně zničena (z hospodářských budov se staly garáže, nezůstaly ani stroje). Aby se po pádu komunismu mohlo začít znovu, bylo potřeba velkých investic. V té době se však investování do zemědělství stávalo velmi nejistým podnikem. Režim po roce 1989 si stanovil za cíl snížení počtu zaměstnanců v zemědělství, aby bylo dosaženo úrovně srovnatelné se zeměmi EU.³⁶ Mělo toho být docíleno především deregulací cen a zrušením dotací.³⁷

Zemědělské pozemky, které byly sloučeny v družstvo, nebyly nikdy formálně jednotlivým majitelům zabaveny³⁸ (znárodněny), takže po zjištění parcel podle původního pozemkového katastru (tzv. PK parcel) bylo možné tyto původní pozemky vydat původním majitelům, respektive jejich potomkům. Vlastnická struktura zemědělské půdy se tak mohla vrátit do stavu, v jakém byla před rokem 1949, tedy do stavu velmi rozdrobené vlastnické struktury fyzických osob. Tento záměr však negativně ovlivnily některé okolnosti, týkající se tzv. oprávněných osob. Jednalo se zejména o skutečnost, že původní majitelé (zemědělci) již většinou zemřeli a půdu tak získali jejich potomci, kteří často již dávno žili ve městech, často velmi daleko od vrácených pozemků, a neměli tak možnost nebo zájem se o svůj

---

³⁶ Viz . „Základní principy zemědělské politiky vlády ČR do roku 1995 a na další období“, 1994

³⁷ K odstranění dotací došlo velice rychle. Na konci roku 1990 byly státní dotace a výdaje na regulované tržní již na poloviční úrovni ve srovnání s rokem 1989 a kolem roku 1994 už byly pouze pětinové (Zelená zpráva, 1994).

Co se týče vládního cíle, pokud jde o zaměstnanost v zemědělství, toho bylo dosaženo v průběhu 5 ti let. V roce 1989 bylo v zemědělství zaměstnáno 9,2% pracujícího obyvatelstva, kolem roku 1995 se jejich počet snížil na 4,6% (Zelená zpráva, 1996).

³⁸ Teoreticky při kolektivizaci zemědělství vlastnická práva nezanikla. Právo na vlastní pozemek bylo nahrazeno právem na sdílení společných prostředků. Lidé, kteří odevzdali družstvu svou půdu, se stávali jeho členy. Členové pak půdu „vlastnili“, ale jako jednotlivci s ní nemohli disponovat. Kromě toho členství bylo platné, pouze dokud byl člověk zaměstnancem družstva. Kolem roku 1989, tedy 40 let od začátku kolektivizace, mnoho bývalých majitelů půdy odešlo z družstev za jinou prací a tím úplně ztratili nárok na společný majetek.

majetek aktivně starat. Proto se restituce týkaly velkého počtu spoluvlastníků navrácené půdy či zemědělských budov. Společní vlastníci (často příbuzní z druhého kolene) spolu často nekomunikují nebo pouze v omezené míře, žijí daleko od sebe a nejsou tak schopni vykonávat efektivní správu svého majetku. Proto často dávají přednost okamžitému finančnímu prospěchu před nejistou perspektivou společného „rodinného farmaření“, a tak svoje pozemky prodávají či pronajímají do užívání pokračovatelům zemědělských družstev, různým obchodní společnostem nebo dalším zemědělcům a za svou půdu pobírají jen relativně malé renty. Proto se půda dostává do rukou právnických osob, což vyplývá z následujícího srovnání:

Tabulka č. 9 : Podnikatelská struktura v zemědělství

Podnikatelská struktura v zemědělství v %	rok 1989	rok 1998
Podniky státní, rozpočtové a příspěvkové	38,3	1,2
Podniky fyzických osob	0,4	3,7
Obchodní společnosti	0	40,6
Družstva	61,3	34,5

Zdroj: Zemědělství v srdci Evropy (propagační materiál vydaný MZČR, 2002)

Z hlediska racionálního hospodaření, k ochraně a zúrodňování půdního fondu, zvelebení krajiny a zvýšení její ekologické stability měl být restituční proces usměrňován prostřednictvím zákona o pozemkových úpravách a zřízení pozemkových úřadů³⁹ a zákona o ochraně zemědělského půdního fondu.⁴⁰ Do jaké míry se však podařilo a daří naplňovat záměry obsažené v těchto zákonech není zcela zřejmé.

³⁹ Zákon č. 284/1991 Sb.

⁴⁰ Zákon č.334/1992 Sb.

3.3 Transformační dopady na venkovský prostor

Transformační procesy zcela zásadně ovlivnily celý venkovský prostor a život v něm. Rozpadem a likvidací zemědělských závodů došlo ke snížení intenzity využívání zemědělských pozemků. Některé zemědělské pozemky přestaly být využívány jako orná půda a byly ponechány ladem bez jakékoliv údržby. Podle odhadu MZ ČR⁴¹ byl v roce 2002 rozsah nevyužívané zemědělské půdy asi 300 000 ha.

Došlo též k absolutnímu úbytku zemědělské půdy a to především orné. Oproti roku 1996, kdy byl stav 4280 000 ha zemědělské půdy, v roce 2002 již byl 4273 000 ha a k 7. 4. 2005 byl dokonce pouze 3 509 000 ha.⁴²

Došlo k radikálnímu poklesu hrubé zemědělské produkce, a to v období 1989 – 1993 až o 23,5 %. Poklesl též podíl zemědělství na hrubém domácím produktu. Ve srovnání s většinou vyspělých států byl však stále vysoký (do 5 % oproti 3,5 % ve většině vyspělých zemích) (Hudečková, 1995). Poklesl hektarový výnos většiny zemědělských plodin a poklesl stav hospodářských zvířat, a to především krav a skotu celkem, viz. následující tabulka:

**Tabulka č. 10 : Vývoj stavu hospodářských zvířat
(1989-2001)**

ukazatel	1989	2001	index změny v %
skot celkem	3 480	1 582	45,5
Z toho krávy	1 248	611	48,9
prasata celkem	4 685	3 594	76,7
ovce celkem	429	90	20,9

zdroj : MZCR, vlastní výpočty

⁴¹ Zpráva o stavu zemědělství ČR (Zelená zpráva) za rok 2002

⁴² Podle evidence „uživatelsky využívané zemědělské půdy“ (LPIS), která je evidovaná při MZe, je stav zemědělské půdy o 755 tis. ha méně než podle údajů ČÚZK. (Zelená zpráva 2002)

Jak je vidět z následující tabulky, v období 1989 až 2003 též prudce poklesla zemědělská zaměstnanost a opět započala mzdová disparita mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími národního hospodářství, která se nadále prohlubuje.⁴³

Tabulka č. 11 : Průměrný počet pracovníků zaměstnaných v zemědělství

rok	absolutní počet v tis.	v procentech
1989	558,5	10,8
1992	367,7	7,7
1995	253,7	5,2
1998	204,6	4,3
2003	164,3	3,5

Zdroj: ČSÚ

Naopak jako pozitivní dopad transformace lze chápat obrat ve vývoji venkovského osídlení, v rámci kterého byl zastaven exodus venkovského obyvatelstva.

V souvislosti s tímto vývojem byla též prakticky zastavena další urbanizace země. Klíčový význam pro tento jev a další vývoj urbanizmu země mělo ukončení tzv. komplexní bytové výstavby (výstavba sídlišť ve městech i na vesnicích). Vývoj bytové výstavby se počal ubírat cestou dekoncentrace a suburbanizace nejen největších, ale také středně velikých měst.⁴⁴

Při proměnách venkova hrála též důležitou roli také odezva všech zúčastněných subjektů na nové právní, ekonomické a sociální podmínky. Adaptace venkovanů a zvláště zemědělců byla pomalejší a

⁴³ Viz. : Tabulka č. 4 : Srovnání mzdové úrovně, str. 23

⁴⁴ Značně vysoká bytová výstavba bytů v malých a nejmenších obcích souvisí s měnícím se trendem bydlení, a to nejen v České republice, ale i ve většině evropských zemích, kde zaznamenáváme již déle než deset let trvající migrační odliv z velkých i největších měst a příliv obyvatelstva do malých i nejmenších obcí, zejména v okolí velkých měst. Jde o proces charakterizovaný jako dezurbanizace a suburbanizace v případech migračních přírůstků v zázemích měst (zdroj: Deník veřejné správy - JUDr. Vladimír Srb, RNDr. Jan Miller).

řada těch aktivních a schopných zvolila v sociálně nejistém prostředí odchod ze zemědělství, případně i z venkova.

3.3.1 Změny profesní struktury a mobility obyvatel venkova

V období zemědělské transformace hraje velkou roli prostorová a profesní mobilita, která je pro český venkov typická a kterou, jak už jsem zmínila dříve, ještě posílila právě kolektivizace. Tento fakt, vzhledem k určenému dělení kapitálu družstev při transformaci na družstva vlastníků, způsobil, že nejvíce kapitálových podílů získali externí vlastníci a vysoký počet pracujících členů družstva bez vnosu byl vyloučen z rozdělování kolektivního jmění.⁴⁵ Externími vlastníky máme na mysli vlastníky půdy, kteří nepracují v družstvu a kteří často bydlí mimo katastr jeho hospodaření. Pokud se tito externí vlastníci nestali členy družstva, došlo k velké disproporci mezi vlastnictvím a užíváním půdy. Zde vycházím z výzkumu Heleny Hudečkové, který se zabýval transformací zemědělství a jehož výsledky byly otištěny v sociologickém časopisu č.4/1995. Hudečková, mimo jiné, pozoruje strukturu nových členů ve vztahu s hospodařením družstva a předpokládá, že čím více externích vlastníků tvoří členskou základnu družstva, tím méně jasná je strategie družstva, tím méně konzistentní je rozhodování v něm a tím více se vyhrcoje konflikt zájmů mezi nepracujícími vlastníky a zaměstnanými nevládníky. Konflikt se projevuje mezi orientací zaměstnanců na mzdu a nepracujících vlastníků na zisk. Kontrola, která je vykonávána vlastníky se zaměstnancům jeví jako nespravedlivá.⁴⁶

⁴⁵ Pracující členové bývalých družstev, kteří nevnesli majetek, se prozatím stali zaměstnanci nemajícími v družstvech vlastníků právo rozhodovat. Často mají pocit potrestání v rámci jakési kolektivní viny (Hudečková, Sociologický časopis č.4/1995).

⁴⁶ Hudečková sleduje zemědělská družstva, kde noví členové – externí vlastníci, tvoří od 50 % do 84 % ze členů družstva.

Reprezentanti bývalého managementu v transformovaných zemědělských podnicích, měli díky svému zakotvení ve formální sociální síti více šancí než vznikající rodinné farmy (Hudečková, 1995). Tento fakt se noví farmáři snažili vyrovnat velkým pracovním nasazením při zakládání farem. Většina dosud nezprivatizovaných, ale i již zprivatizovaných dodavatelů a odběratelů neměla s podnikáním žádnou zkušenost a zaměřovala se tak více pouze na krátkodobé zisky. Navíc poradenské a informační služby, které by mohly v tomto období nejvíce pomoci začínajícím podnikatelům, byly nedostatečné, respektive drahé.

K atributům družstevního hospodaření vždy patří vysoká míra soudržnosti, vzájemná důvěra a schopnost spolupráce. Ve vývoji družstevnictví nejsou známy případy, kdy externí vlastníci půdy vykonávají aktivní roli člena družstva (Hudečková, 1995). To vše mělo proto negativní vliv na prosperitu družstev a v neposlední řadě na vývoj sociálních vztahů v zemědělství. Institut družstev vlastníků rehabilituje pouze vlastnictví, ne však družstevní členství, zdeformované v uplynulém období. Neobnovuje základní smysl družstevnictví jako podpory rolníků v jejich vztahu k vnějšímu prostředí, trhu (Hudečková, 1995). Díky všem jmenovaným faktorům, se v tomto období začínají prosazovat tendence k přeměně těchto družstev na podniky typu akciových společností.

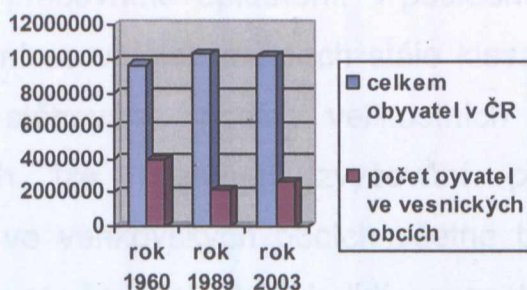
Nově vznikající podnikatelské subjekty v rámci privatizace státních statků musí překonávat překážky v podobě zdlouhavého procesu restitucí a schvalování privatizačních projektů, nedostatku kapitálu a působení bývalého vedení státních statků. Vznikají i rodinná hospodářství, ale i ta jsou kapitálově slabá, navíc často nemají žádnou zkušenost se soukromým hospodařením a právě ona jsou na tom nejhůře v orientaci a adaptaci na trh.

Privatizace zemědělství, privatizace domovního a bytového fondu, strukturální změny ekonomiky a profesí, které umožnily budovat pracovní

příležitosti i mimo centra demografických koncentrací a v neposlední řadě pak růst osobní automobilové dopravy, umožňující masové přesuny zaměstnanců mezi jejich bydliště a pracoviště, zejména v případě velkých měst a jejich okolí, měly pozitivní vliv na vývoj populace ve venkovském prostoru. Z následujícího srovnání vývoje populace venkovských obcí vyplývá, že v České republice byl po listopadu 1989 zastaven venkovský exodus, který se dokonce změnil v aktivní migrační bilanci.

Tabulka č. 12 : Vývoj populace v ČR

Zdroj : ČSÚ, vlastní výpočty

Období po roce 1998 lze tedy považovat za obrat ve vývoji venkovského osídlení. Nejenom že byl zastaven „předlistopadový“ každoroční úbytek obyvatel vesnických obcí, ale v tomto období dochází neustále k jeho mírnému nárůstu.⁴⁷

Došlo také k nárůstu podílu obyvatel bydlících v rodinných domech. Podle Sčítání lidu, domů a bytů k 1. březnu 2001 tvořil ve venkovských obcích domovní fond tvořený rodinnými domy (včetně zemědělských usedlostí) 95,8 % celostátního trvale obydleného domovního fondu.⁴⁸

⁴⁷ Zatímco migrační ztráty z důvodu změny pracoviště zůstávaly relativně stejné, úbytky obyvatelstva klesaly z důvodu přiblížení se k pracovišti. Ubývalo i ztrát z důvodu stěhování za účelem studia nebo učení, což souviselo rovněž se zhoršením ekonomické situace země. Zdravotní důvody jako motiv migrace ztrácely na významu, úbytek venkovského obyvatelstva z důvodu sňatku měl příčiny v poklesu sňatečnosti. Na druhé straně dochází k prudkému vzestupu přírůstků venkovského obyvatelstva z bytových důvodů. I jimi se vysvětluje část migračních přírůstků rodinných příslušníků na venkov. (Deník veřejné správy - OF 2/2004, rubrika: Bydlení - Alois Andrlé)

⁴⁸ Zdroj: Deník veřejné správy - OF 1/2004, rubrika: Bydlení - A. Andrlé

Jak vyplývá ze SLDB 2001 pro věkové složení venkovského obyvatelstva je charakteristické, že podíl obyvatel mladších 15 let i obyvatel starších 60 let je proti nevesnickým obcím větší. Podíl obyvatel ve věku 15 až 59 je však naopak nižší ve městských obcích. Ze všech velikostních skupin obcí je nejvyšší podíl dětí (do 15 let) ve venkovských obcích s 1000 - 1999 obyvateli, a to 17,2%. Podíl obyvatel ve věku 15 - 59 se pak s růstem velikosti obce zvyšuje, což je důsledkem stěhování osob v produkčním věku z venkova do míst s možností většího pracovního uplatnění. V posledních letech však míra tohoto uplatnění ve větších městech stále klesá, jak vyplývá z analýzy motivů stěhování podle velikostních skupin obcí. V nejbližších letech lze očekávat zvyšování podílu obyvatel v seniorském věku ve venkovských obcích včetně těch nejmenších, protože lze vysledovat, že část starých lidí se začíná stěhovat na venkov z bytových důvodů.⁴⁹

3.3.2 Změny života venkovského obyvatelstva

Jaký vliv měly transformační procesy na život na venkově, především na život rodinný, zda a jak se popřípadě měnil způsob chování a jednání, norem, postojů, hodnot a životních strategií, na tyto otázky bych se chtěla pokusit odpovědět v této kapitole.

Budu vycházet především ze sociologických výzkumů, které byly prováděny v devadesátých letech, a které se zabývaly i těmito otázkami.

Podle těchto výzkumů, se situace venkovských rodin, které byly sledovány, v průběhu devadesátých let změnila. Byly například srovnávány rodinné poměry s obdobím před rokem 1990, kdy toto

---

⁴⁹ Zdroj: Deník veřejné správy - OF 3/2004, rubrika: Regiony - A. Andrlé

srovnání vyznělo mírně pesimisticky, ale nejde tu o předpokládané katastrofické dopady společenské transformace na životní situaci domácností.⁵⁰

Vnějšími společenskými tlakům odolávají na venkově zřejmě nejvíce vztahy v rodině. Zřetelněji je zasažena sféra práce (ať v pozitivním, či negativním smyslu). Zásadně se zúžil rozsah volného času, respektive se rozšířil počet osob, které jeho nedostatek pociťují.⁵¹

Předlistopadové sociologické výzkumy hodnotových preferencí venkovské populace poukazyvaly na postupné zvyšování významu bydlení, vybavenosti domácností předměty dlouhodobé spotřeby, posilování hodnoty pohodlí, komfortu a na prestižní funkci bydlení (Koudelka, 1989). Úroveň bydlení a vybavenosti, které dosáhly české domácnosti na konci osmdesátých let, zůstala v letech devadesátých přinejmenším zachována. Sýkorová uvádí, že změny v bydlení byly vnímány relativně dobře. Klasická bytová výstavba v obcích poklesla a pozornost se soustředila spíše na výstavbu nových rodinných domů, rekonstrukce domů stávajících a jejich přizpůsobení potřebám vícegeneračního soužití.⁵²

---

⁵⁰ Vyplyvá to z výsledků empirického šetření *Rodina a obec ve střední Evropě*, na kterém se za Českou republiku podílela katedra sociologie a andragogiky FF UP v Olomouci a jehož dílčí výsledky byly prezentovány v Sociologickém časopise č. 35/1999 PhDr. Danou Sýkorovou.

⁵¹ Hodnota volného času, dříve pro venkov netypická, má, podle výzkumů, již své pevné místo mezi prvořadými materiálními hodnotami venkovského obyvatelstva. Z jiných výzkumů je patrné, že značný prostor v něm zaujímá pasivní odpočinek a sociální kontakty v rámci domova a sousedské pospolitosti. Často také ustupuje času nutnému k dojíždění za prací a kompenzováním nižší dostupnosti a kvality zařízení sociální infrastruktury (Koudelka, 1989).

⁵² V obcích do 2000 obyvatel bylo v letech 1997 - 2003 dokončeno ve všech formách bytové výstavby 48 057 bytů, což znamenalo 2,61 bytů na 1000 obyvatel těchto obcí ročně. Tím překračoval tento ukazatel o 14,6 % ukazatel celostátní a o 34,5 % intenzitní ukazatel za úhrn měst s 10 tisíci a více obyvateli, kde byl pouze 1,94 bytů. V průměru let 1997 - 2003 překračoval celostátní podílový ukazatel bytů dokončovaných v rodinných domech - včetně nástaveb, přístaveb a vestaveb -- polovinu všech dokončovaných bytů; . To mělo hlavní vliv na vyšší ukazatele bytové výstavby ve venkovských obcích. (deník veřejné správy - OF 5/2004, rubrika: Bydlení JUDr. Vladimír Srb, RNDr. Jan Müller)

3.3.2.1 Bydlení na venkově

Podle průzkumu zaměřeného na obyvatele obcí do 2000 obyvatel, který v roce 2003 realizovala Sociologická laboratoř České zemědělské univerzity v Praze, bylo ve vesnických obcích od roku 1998 postaveno zhruba 7690 nových rodinných domů.⁵³ Obecně lze říci, že nejvíce RD se postavilo v okresech v blízkosti velkých měst.

V této souvislosti je nutné se zmínit o jevu, který odborníci nazývají suburbanizace.⁵⁴ Tento vývoj, který již probíhá hlavně v USA, byl u nás nastartován transformací vlastnických vztahů k zemědělské půdě, o které jsem se zmínila již dříve. Nízké ceny zemědělské půdy a nadřazenost tržních mechanismů nad potřebami kultivovaného rozvoje vesnických obcí a jejich krajiny⁵⁵ umožnily různým developerským společnostem stavět rezidenční okrsky s výstavbou rodinných domů na klíč nebo shromáždit půdu, kterou po rozparcelování na stavební pozemky a doplnění nezbytnými inženýrskými sítěmi a prodají zájemcům, kteří si pak výstavbu zajistí

---

⁵³ Nejméně rodinných domků bylo postaveno v malých obcích do 199 obyvatel. Naopak v obcích s 500 - 999 obyvateli dosáhl počet nově postavených RD čísla 2771. Ve zbývajících třech velikostních kategoriích obcí počet nově postavených RD nevystoupil nad 2000, avšak také neklesl pod 1000. Skutečný stav mnohem lépe dokumentuje průměrný počet postavených RD připadajících na obec v dané velikostní kategorii. Potom je situace následující. Na obec v příslušné kategorii připadá od roku 1998 do roku 2003 tento počet postavených RD: do 199 obyvatel 2,09 RD, do 200 - 499 obyvatel 4,83 RD, do 500 - 999 obyvatel 9,49 RD, do 1000 - 1499 obyvatel 14,22 RD, do 1500 - 2000 obyvatel 17,33 RD, do 1500 - 2000 obyvatel 17,33 RD. (zdroj: Deník veřejné správy - OF 3/2005, rubrika: Regiony)

⁵⁴ Suburbanizací se zpravidla rozumí růst města prostorovým rozpínáním do okolní venkovské a přírodní krajiny. Zemědělská výroba je postupně nahrazována bydlením i komerčními funkcemi. Důsledkem jsou pak čistě obytné kolonie vil a rodinných domků, bez návaznosti na jakoukoliv občanskou vybavenost. Obvykle jde o monofunkční plochy s nízkou kvalitou architektonického řešení (tzv. podnikatelské baroko), často poblíž nebo podél výpadevých komunikací. (viz. např. Sýkora, 2002)

⁵⁵ Potřeby území mají být zohledněny a stanoveny v kvalitní územně - plánovací dokumentaci. S ohledem na skutečnost, že v mnohých obcích jsou zastupitelé nějakým způsobem svázáni s restitucí zemědělské půdy v obcích a okolí dochází na základě střetů zájmů k nedostatečnému využívání nástrojů územního plánování, které by koordinovaly ekonomické, sociální a environmentální problémy v širším území podle principu udržitelného rozvoje.

individuálně. Dochází tak k vytvoření okrsků luxusního bydlení na okrajích stávajících venkovských sídel. Touto migrací vesnické obce získávají především příjmově silné obyvatelstvo. Sociální status nově příchozích i jejich způsob života však ostře kontrastuje s původním obyvatelstvem a může v budoucnu způsobit značné sociální napětí. Dochází postupně k posilování individualizace, ztrátě sociální soudržnosti a k oslabování občanské společnosti. Ztrátu sociální soudržnosti vyvolává především vysoce individualizované dojíždění osobním automobilem. Obyvatelé těchto rezidenčních sídel tráví daleko více času v autech, a to obvykle sami nebo s jinými členy rodiny. Vedle dojížděky do práce jezdí i za nákupy do příměstských nákupních center. Proto se v našich poměrech, vedle víkendových zácp, způsobených chataři a chalupáři, objevuje i nárůst celotýdenní dopravy, způsobený obyvateli rezidenčních sídel, dojíždějících do města za prací a za nákupy. Toto prudké zvýšení objemu individuální automobilové dopravy pak negativně ovlivňuje kvalitu životního prostředí (zácpy, zhoršování kvality ovzduší, hlukové zatížení). Kvalita života se tak v těchto místech, do kterých se lidé stěhují především za klidem a čistým prostředím, paradoxně snižuje.

3.3.2.2 Životní úroveň na venkově

Co se týče vývoje spotřebitelských cen, inflace a reálných mezd, ten přispěl k očekávanému zhoršení finanční situace značného počtu rodin.⁵⁶ Obyvatelé vesnic (a v širším regionálním pohledu obyvatelé

⁵⁶ Haldis Haukanes, ve své knize Velká dramata – obyčejné životy, kde shrnuje výsledky svých terénních výzkumů, prováděných v první polovině devadesátých let na českém a moravském venkově, uvádí, že téma zvyšujících se cen spotřebního zboží, bylo v té době mezi obyvateli venkova, jedno z témat hlavních. 1. regulace cen většiny spotřebního zboží byla zrušena na jaře 1991 a tím začal prudký nárůst cen, který samozřejmě lidé pocítovali. Haukanes také konstatuje, že hodnocení celého vývoje po roce 1989 a obzvláště ekonomické situace země je na venkově často spojeno s kritikou nového režimu a jeho politiků.

Moravy) mají tendenci hodnotit vlastní rodinné příjmy relativně nejnižše. Sýkorová, poukazuje na to, že se subjektivní interpretaci posunů v příjmech je přitom v naší společnosti těsně svázáno posuzování celkové životní úrovně. Podle názorů respondentů, především dynamika vzestupu mezd neodpovídá růstu cen. Podstatně méně často bylo zhoršení finanční situace dávano do souvislosti s konkrétní rodinnou situací (ztrátou příjmu některého člena rodiny - v důsledku mateřské dovolené ženy nebo odchodu do důchodu). Hůře vidí svou situaci, v této době, mladé rodiny, které jsou velmi citlivé na jakékoliv příjmové výkyvy (díky nárokům spojeným s manželským a rodičovským startem), dále pak staršího středního věku, pro které je sklon k pesimistickému hodnocení finančních poměrů a obavy o životní úroveň typický (paradoxně k často stabilní a vzhledem k ostatním fázím rodinného cyklu, relativně nejlepší ekonomické situaci).

Hodnocení finanční situace vlastní rodiny probíhá v určitém sociálním kontextu, na základě reflexe ekonomických podmínek v rámci příbuzenstva a bližší či vzdálenější lokality. Kromě deprivace plynoucí z poklesu reálných příjmů, se zřejmě projevuje i zhoršené vnímání vlastní životní úrovně na pozadí pokračující příjmové diferenciaci domácností. Sýkorová ve svém výzkumu též uvádí, že vždy poněkud lépe vyznělo srovnání s průměrnou českou rodinou, než s rodinami příbuzných.

Venkovské rodiny se tudíž snaží přizpůsobit novým společenským podmínkám především úsporným hospodařením, orientací na levnější zboží, v případě nouze využívají vlastních uložených prostředků, eventuálně půjček. Nadále se věnují domácímu hospodářství a snaží se zajistit řadu prací „v domě a kolem domu“ svépomocí. Relativně zřídka mobilizují prostředky a schopnosti v rámci podnikání (Sýkorová, 1999). Obecně tedy z výzkumů vyplývá,

že posun k těmto aktivním strategiím⁵⁷, zajišťujícím udržení nebo zvýšení životní úrovně, je právě na venkově opravdu jen pozvolný a zřejmě nikdy nepřeváží nad strategiemi pasivními, které koneckonců charakterizují venkovský způsob života a umožňují aktivně využít potenciálu venkova : půdy, zahrady, domácího zvířectva, „tradičně samozřejmější“ výpomoci rodiny nebo sousedů či sklony k šetrnosti.

3.3.2.3 Život v obci

Jak jsem již uvedla, došlo po listopadu 1989, jako reakce na násilné slučování obcí v sedmdesátých let minulého století, k jejich obrovské decentralizaci. Všeobecně se nyní uznává, že ve srovnání s evropskými zeměmi je velikostní struktura obcí v České republice výjimečná.⁵⁸ Ukázalo se však, že vzniklý stav přinesl do života obcí řadu negativ. Potvrdilo se například, že v malých obcích jsou náklady na jejich administrativu, v poměru k celkovým výdajům obce, mnohem vyšší, než v případě obcí velkých. Též se projevilo, že malé obce nemohou být vybaveny dostatečným množstvím kvalifikovaných odborníků. Pro malé obce je také velice nákladné poskytovat v plném rozsahu veřejné služby a zajišťovat nezbytnou administrativu. U obyvatel malých obcí totiž existuje obava, která má své racionální

---

⁵⁷ „Aktivní“ strategie ekonomického chování rodin jsou orientovány na zvýšení příjmů (ze současného zaměstnání, vedlejšího pracovního poměru, vykonávání příležitostných prací). „Pasivní“ strategie se zakládají na restrikci rodinných výdajů úspornějším hospodařením, vysokým objemem domácí práce, značnou mírou saturace placených služeb vlastními zdroji (Kuchařová, Lhotská, 1994).

⁵⁸ Z 22 evropských zemí, je Česká republika na posledním (či prvním) místě pokud jde o podíl obcí s méně než 1000 obyvatel a také ve vztahu k průměrné rozloze obcí. Pouze v případě průměrné velikosti obce, měřené počtem obyvatel, je v těsném závěsu za Francií. Přitom 16 zemí nemá vůbec obce s menším počtem obyvatel než je 1000. Patří sem i Litva, Lotyšsko, Jugoslávie, resp. Srbsko, Slovinsko, Albánie, Makedonie, Chorvatsko, Bulharsko a Polsko. V rámci zemí střední a východní Evropy došlo ke značnému zvýšení počtu obcí v devadesátých letech, mimo Českou republiku, ještě pouze na Slovensku a v Maďarsku. Bylo to přitom v době, kdy v řadě jiných zemích docházelo či se uvažovalo o zvětšování obcí. (Deník veřejné správy - OF 4/2003, rubrika: Regiony, Ing. Věra Kameníčková, CSc.)

jádro ve zkušenostech z předlistopadového období, že v případě sloučení se s obcí větší, se v novém celku vytvoří dominantní postavení větší obce nad menší.⁵⁹ Samostatné působení obce v souvislosti s možností rozhodovat „sami o sobě“ je dodnes stále chápáno, jako velmi významná skutečnost.

Vznik malých obcí přinesl pro jejich obyvatele i značná pozitiva. V malé obci jsou vztahy mezi starostou a zastupiteli na jedné straně a místním obyvatelstvem na straně druhé daleko bezprostřednější. V malé obci jsou vzdálenosti na vyřízení řady záležitosti kratší. Existují zde i lepší předpoklady pro účast jednotlivců na fungování obce. Hlas jednotlivce má v malé obci větší váhu, než v obci velké. Tomu odpovídá i rostoucí tendence v zájmu občanů o dění v místě jejich bydliště a činnost jimi zvolených zástupců obce. Dá se obecně říct, že čím je obec menší, tím vyšší zájem lidé projevují. Účast na komunálních volbách je také jedním z indikátorů zájmu o dění v obci. Proto je obvykle vyšší účast vesnických obyvatel ve volbách do místních zastupitelstev než ve volbách do parlamentu.⁶⁰ Voleb v roce 2002 se zúčastnily asi tři čtvrtiny obyvatel venkovských obcí. Nejvyšší volební účast tak byla ve velmi malých a malých obcích (80 %).⁶¹

⁵⁹ O možnosti, že by se jejich obec mohla sloučit s jinou (větší) obcí uvažuje jen zanedbatelné procento starostů z celkového počtu oslovených - tj. jen 1,5 % (z 1130 platných odpovědí). A to i přesto, že malým obcím by právě takové spojení mohlo přinést i určité výhody. Většina starostů dává přednost samostatnosti své obce a občané k této problematice zaujímají negativní postoj. Naopak s variantou případného připojení jiné obce (menší) souhlasí 217 respondentů (starostů), tj. 20,7 %. To znamená, že více než tři čtvrtiny oslovených by ani připojení jiné obce neuvítalo a i nadále mají v úmyslu zůstat samostatnými. Vyplývá to z výzkumu Současný venkov, který zpracovala Sociologická laboratoř ČZU 2003, řešitel V. Majerová.

⁶⁰ Zdroj: Deník veřejné správy - OF 4/2003, rubrika: Regiony Ing. Věra Kameníčková, CSc.,

⁶¹ Zdroj dat: Výzkum Současný venkov, Sociologická laboratoř ČZU 2003, řešitel Ing. V. Majerová, CSc.

3.3.2.4 Zájmová činnost, spolky

K tradičním hodnotám venkovského života patřil vždy spolkový život. Zda v porevoluční době v této oblasti vůbec došlo ke změnám a jakým se snaží zmapovat Česká zemědělská univerzita. V rámci svého dlouhodobého programu provedla výzkum, při kterém též hledala odpověď na často opakovanou tezi, že v územích s tradiční a zachovalou venkovskou strukturou, především mimo urbanizované území, je i vyšší míra aktivity tradičních i nezvyklých venkovských spolků a sdružení, které se podílejí na komunitním způsobu života na venkově.⁶² Výzkum potvrdil předpoklad, že ve venkovských obcích stále převažují tradiční spolky a sdružení, které provozují svoji činnost dlouhodobě a se zaměřením na jeden typ specifické činnosti. Předpoklad, že po listopadu dojde k výraznému nárůstu nových nebo netradičních spolků a aktivit se nepotvrdil. Ve více než 94.2 % všech sledovaných obcí existuje místní Sbor dobrovolných hasičů a v 80 % obcí funguje místní sportovní nebo fotbalový oddíl. Ve více než 50 % obcí existuje sdružení místních chovatelů nebo zahrádkářů a dokonce ve více než 50 % obcí dosud existuje místní skupina Svazu žen. Pouze méně než 30 % obcí uvedlo, že kromě výše uvedených v jejich obci pracuje i další spolek nebo sdružení. Mezi těmito sdruženími se objevují další, spíše tradiční spolky, jako jsou včelaři, kynologové, Svaz (klub) důchodců, různé skupiny pracující s mládeží (Junák, turisté), nebo sdružení Baráčníků. Mezi netradiční skupiny, které se na

---

⁶² V průběhu prvního pololetí roku 2003 byl starostům více než 2000 venkovských obcí rozeslán dotazník, který mapoval různorodé aktivity na venkově. Na dotazník odpovědělo 1135 obcí, ve kterých žije 22 % obyvatel venkova. Vzhledem k tomu, že odpovědi rovnoměrně pokrývaly celé území České republiky, je možné považovat odpovědi za reprezentativní a popisující celý venkovský prostor ČR. Odpovědi jsou založeny na výpovědích starostů nebo dalších představitelů obce a je možné je považovat za verifikované. Otázky uvedené v dotazníku se nezaměřovaly pouze na formálně existující a ustanovené spolky, které mají svoji regionální nebo národní strukturu (Myslivecký svaz, Rybářský svaz, Svaz dobrovolných hasičů), ale i na místní aktivní sdružení a neformální skupiny obyvatel, kteří v obci organizují jakoukoliv činnost pro veřejnost a to bez ohledu na jejich formální postavení nebo oficiální registraci spolku nebo sdružení. (Výsledky výzkumu Zájmové spolky na venkově, z programu České zemědělské univerzity, 2003)

venkově objevují, je možné zařadit například sdružení šipkařů (házení šipek na elektronický terč), různá hudební tělesa a folklorní nebo ochotnická soubory.⁶³

3.3.2.5 Kriminalita

Dalším hlediskem pro sledování souvislostí společenského vývoje po roce 1989 s politickou situací byla kriminalita. Po revoluci čísla charakterizující kriminalitu vzrostla (Haukanes, 2004). Tento vývoj byl nejdříve uváděn do souvislosti s amnestií Václava Havla v roce 1990, při které se ocitlo na svobodě mnoho vězňů. Haldis Hakanes ve své knize Velká dramata – obyčejné životy, ve které zkoumá postkomunistické zkušenosti českého venkova, uvádí, že v malé obci, kde výzkum mimo jiné prováděla, tuto amnestii občané velice pozorně sledovali a nárůst kriminality s ní spojovali. Nárůst kriminality zde býval také spojován se strachem z nezaměstnanosti.⁶⁴ Lidé spojovali nárůst kriminality s nedostatkem vládní kontroly : „Příliš pustili kontrolu z rukou – je tu až moc svobody“ (Haukanes, 2004) . Lidé novou situaci vnímali v kontrastu k nedostatku svobody za komunismu.

⁶³ Při hodnocení průměrného počtu spolků v jednotlivých obcích podle okresů ČR se ukázalo, že nejvíce spolků pracuje především v okresech východní Moravy, ale také překvapivě v některých pánevních okresech severních Čech (Děčín, Sokolov, Karlovy Vary). Naopak nejméně spolků pracuje již tradičně v okresech Středočeského kraje (Praha - východ, Kolín, Benešov, ale také překvapivě v okresech kraje Vysočina (Třebíč nebo Jihlava). Územní rozdělení průměrného počtu spolků podle jednotlivých okresů v žádném případě nepotvrzuje tezi o vyšším počtu zájmových sdružení a spolků na venkově v okresech s tradiční a zachovalou venkovskou strukturou jižní Moravy a naopak slabou nebo chybějící činností občanských sdružení nebo spolků v pánevních nebo urbanizovaných okresech Čech. (Výsledky výzkumu Zájmové spolky na venkově, z programu České zemědělské univerzity, 2003)

⁶⁴ Haukanes jako příklad uvádí část rozhovoru s jednou starší obyvatelkou vesnice, ta si přečetla v novinách zprávu, že na Václavském náměstí v Praze je nebezpečné zdržovat se v noci a říká o tom: „ Do automatu Koruna nemůže člověk ani vejít. Scházejí se tam samí cikáni a nezaměstnaní. Bude to hrozné, jestli ještě přibudou nezaměstnaní. Budou chtít jíst a když budou bez peněz, tak budou krásť.“ (Haukanes, 2004, str.40)

3.3.3 Pohled venkovského obyvatelstva na transformační změny

Předmětem této kapitoly budou především reakce venkovských obyvatel na změny, které se uskutečnily v různých oblastech života na venkově a které jsou spjaty s procesem transformace. Bude mě například zajímat pohled venkovanů na fungování obecní samosprávy, na technickou a sociální vybavenost obcí a v neposlední řadě i na kulturní a společenský život v obci. Zajímavé bylo si též položit otázku zda transformační proces měl nějaký vliv na žebříček hodnot ve venkovských oblastech a pokud ano, tak v jakém ohledu a do jaké míry se hodnotová orientace v souvislosti se změnami politického a společenského systému u obyvatel venkova změnila. Při hledání odpovědí na tyto otázky jsem vycházela především ze sociologických výzkumů a statistik, které si v první polovině devadesátých let kladly za cíl zmapovat právě tyto oblasti a postihnout tak společenské změny, ke kterým došlo na venkově právě vlivem transformačních procesů.

Jedinou oblastí, kterou, podle výzkumů, při hodnocení života v obci posuzovali její obyvatelé ve srovnání s předrevolučním obdobím příznivěji, byla práce obecního úřadu a samosprávy.⁶⁵

⁶⁵ Podle průzkumu Sociologické laboratoře ČZU (řešitel Ing. V. Majerová, CSc.) více než polovina dotázaných vesnických občanů (57,6 %) hodnotí práci obecních zastupitelů pozitivně. Přesto je i poměrně velká skupina dotázaných (31,6 %), kteří mají k jejich činnosti určité výhrady a připomínky. Z hlediska četnosti jsou téměř rovnoměrně zastoupeny dvě skupiny: jedni uvádí, že nezaznamenali žádnou výraznou změnu (46,4 %) a druzí, kteří vidí posun k lepšímu (44,8 %). Většina dotázaných si myslí, že činnost místní samosprávy přispívá k rozvoji obce (73%) s tím, že více jsou o této skutečnosti přesvědčeni respondenti ze středně velkých obcí od 1000 do 1499 obyvatel. K opačnému, spíše tedy negativnímu názoru se přiklání dotázaní z obcí ve velikostní kategorii do 199 obyvatel a 1500 -2000 obyvatel.

Pokud se jedná o hodnotící postoje obyvatel vesnických obcí k samotné reformě veřejné správy je možné konstatovat, že spíše převažuje nezájem o tuto problematiku.⁶⁶

Co se týče úrovně kulturního života a sportovního vyžití, většina obyvatel ho přirovnávala přinejlepším k osmdesátým létům, nebo ji dokonce považovala ještě za horší. Méně osob, podle výzkumů, poukazovalo na ochlazení sociálního klimatu v obci, nejspíš proto, že v tomto období přetrvává a zřejmě se i prohlubuje tendence uzavírat se do soukromí rodiny, která byla typická pro předchozí desetiletí. Z rozhovorů s vesnickými občany, je znát touha po minulých dobách, v níž lze spatřit jistou nostalgii po době, kdy byl život ve společnosti lepší, „pospolitější“ a nevinnější.⁶⁷ Můžeme pozorovat, že časový horizont, v rámci kterého byl život a mezilidské vztahy na vesnici lepší, není vždy vymezený před a po roce 1989. Někdy jde, podle Haukanes, o idealizaci předválečného života na vesnici, jindy idealizovaná minulost zůstává neupřesněna.⁶⁸ Tvrzení, že vztahy mezi lidmi upadají, mohou, dle mého názoru, pocházet z toho, že lidé, po změně režimu, byli vystaveni novým problémům, ze kterých mohli vznikat konflikty. Konkrétně například konflikty související s vlastnictvím a právy na něj. Navíc, jak jsem již zmiňovala výše,

---

⁶⁶ Žádnou změnu nevidí 31,5 % občanů a myslí si, že vše zůstalo při starém a 34,3 % projevilo nezájem o tuto problematiku. Existují prakticky dvě stejné kategorie občanů s diametrálně odlišným hodnocením (18,1 % pokládá nové uspořádání za mnohem komplikovanější a 15,1 % vnímá provedenou reorganizaci pozitivně, jako posun k lepšímu. - Podle průzkumu Sociologické laboratoře ČZU 2003 (V. Majerová)

⁶⁷ Haukanes např. cituje slova veterináře z malé obce : „ Sociální struktura vesnic byla naprosto zničena. Všechno je jinak, než jak to bývalo. Víte, v minulosti pracovali v zemědělství všichni. Pak přišla kolektivizace a dnes pracuje v zemědělství jenom 20 – 30 % lidí, kteří žijí na venkově. Komunismus zničil všechno.“ (...) „Dříve se lidé navštěvovali, sedávali spolu, hovořili, drželi pohromadě. Teď jsou vztahy mezi lidmi špatné. Každý závidí druhému.“ (Haukanes, 2004.)
Téma závidí, se ostatně v rozhovorech objevuje velmi často, zvláště pak je přítomno v malých obcích, kde si lidé takřkajíc „vidí do talíře“ a každý ví, co má ten druhý.

⁶⁸ Tyto poznatky, o zhoršení mezilidských vztahů, se netýkají jen vztahů v českých vesnicích nebo v malých komunitách. V průzkumu veřejného mínění provedeného v Praze v lednu 1998 uvedlo 75% respondentů, že si myslí, že vztahy mezi lidmi jsou špatné. (Publikováno Institutem pro výzkum veřejného mínění ve zprávách ČTK dne 12.1.1998)

v této době začínají být společenské rozdíly zřejmější (i díky zvýšené sociální mobilitě).

Velká část obyvatel venkovských obcí si, podle výzkumů, stěžovala na pokles participace spoluobčanů na akcích realizovaných ve prospěch obce. Snížení veřejné angažovanosti postihlo všechny obce bez rozdílu. Sýkorová, ve svém výzkumu uvádí, že tento fakt může být reakcí na tlak, jež byl za minulého režimu na občany vyvíjen.

Na vrcholu hodnotových hierarchií setrvává, v této době, jak dokládají četné výzkumy, i nadále rodina. V prostředí menších obcí má rodina velkou prestiž, stejně tak jak silná podpora manželské instituce. V názorech na postavení muže a ženy v rodině je patrný sklon ke konservativismu, respektive k tradičnímu pohledu na vztahy obou pohlaví. Respondenti výrazně přijímají prioritu mateřské funkce ženy a neodmítají tezi o „větší důležitosti profese pro muže než pro ženu“.⁶⁹

Také práce je v životech obyvatel obcí silně zakotvena. Nárůst důležitosti seberealizace v profesi a aktivního životního stylu (který je patrný ze srovnání výsledků před a polistopadových výzkumů) se na venkově projevuje méně nápadně vedle viditelnějšího příklonu k typu hodnotových orientací, založených na odpovědnosti, kázni a skromnosti (Machonin, Tuček et al. 1996)

Haukanes v rámci svého výzkumu uvádí, že hovory o úspěchu, konkurenci a iniciativě (tedy rétorika používaná hlavními politickými silami) se na vesnicích samozřejmě objevují také a mají tam svou funkci. Rovněž mnoho místních soukromých iniciativ je lidmi přijímáno dobře a jsou na ně hrdí. Ovšem soukromé podnikání lidé na vesnici

---

⁶⁹ Podle Sýkorové je souhlas s tvrzením, že „pro každého je nejvhodnější, když muž vydělává a žena se stará o domácnost a rodinu“, obecně rozšířený mezi muži. Na venkově je pak spojen s mužskou populací zřejmě ještě výrazněji. Ke klasickému patriarchálnímu schématu se spíše kloní starší lidé z déletrvajících manželství a lidé nábožensky založení. Odstup od tradiční dělby práce vzrůstá statisticky v závislosti na vzdělání.

vnímají ambivalentněji. Ti, kdo začnou na vesnici podnikat, vždy podstupují riziko, že se dostanou za hranici, za kterou už lidé nebudou přisuzovat jejich úspěchy osobní iniciativě, ale sobectví a nemorálnosti. Dále také Haukanes zdůrazňuje, že místní hovory o transformaci „tržní rétoriku“ politických sil často přímo napadají a zesměšňují a také reflektují negativní aspekty kapitalismu, a to hlavně jeho schopnost rozkládat lidskou morálku. Mnoho lidí ve sledovaných vesnicích dává najevo nedůvěru v celý současný ekonomický systém, protože jsou přesvědčeni, že učí lidi podvádět a vydělávat nezákonným způsobem spíše, než poctivou prací.⁷⁰

Mnohé porevoluční sociologické výzkumy také sledovaly rozdíly mezi jednotlivými venkovskými obcemi. Konkrétně mezi obcemi, které lze v rámci parametrů výzkumů brát jako obce „tradiční“ a „moderní“. Ve smyslu tradicionalisty a modernity se obce jasně oddělily v rovině názorů a postojů k manželství, rodině, k solidaritě rodinných generací. V rámci výzkumu *Rodina v srdci Evropy*, v „tradičtější“ orientovaných obcích byly oproti obcím moderním lépe hodnoceny změny životní situace rodin po roce 1990, zejména v oblasti bydlení a rodinných vztahů. Na druhou stranu, citelněji byl vnímán úbytek volného času. V „tradičních“ obcích jsou domácnosti více naturalizovány a častěji svojí produkcí pokryjí podstatnou část spotřeby. Obyvatelé „moderních“ obcí posuzovali změny rodinné situace hůře, zejména v rámci srovnávání situace s blízkým velkým městem (Sýkorová, 1999).⁷¹ Nicméně v těchto obcích nebyla četnost přiznaného zhoršení finančních poměrů v 90. letech tak velká jako v obcích „tradičních“. Zdejší příklon k „modernímu“ rodinnému chování dokresluje silnější důraz na podnikavost jako předpoklad prosperity rodiny, dále o slabší

---

⁷⁰ Obecně tedy lze říci, v tomto porevolučním období (první polovina devadesátých let), můžeme nalézt mnoho rozdílů mezi rétorikou nového režimu a řečmi o transformaci, vedoucími se na venkově. Vysvětlením pro tento jev by mohla být obava uspět v nové době, v nových podmínkách.

⁷¹ Blízkost (a dopravní dostupnost) velkých měst usnadňuje přenášení prvků městského způsobu života do těchto obcí. Ovlivňuje názory předávané rodině, přejímání žebříčků hodnot, podněcuje vyšší požadavky na vybavení domácností, prožívání volného času apod. (Koudelka, 1989).

odkázanost na příbuzenskou, lokální a vrstevnickou solidaritu, podmíněnou zřejmě větší uzavřeností a samostatností rodinných jednotek a objektivně nižší potřebou pomoci (viz. také menší rozsah domácího hospodářství v moderních obcích, s nímž mnoho podpůrných aktivit na venkově souvisí). Práce zaujímá pevnější pozici mezi dominantními hodnotami a na místě přátel, výše ceněných v obcích tradičních, figuruje v hodnotových hierarchiích volný čas. V obcích tradičních je patrná vyšší prestiž rodiny a manželské instituce. Silněji se projevuje konservatismus v názorech na uspořádání mezi pohlavími, příbuzenskou solidaritu, na výchovu dětí. Lidé přiznávají například větší roli náboženství v socializaci. V moderních obcích naopak akcentují spíše samostatnost, odpovědnost a průbojnost (Sýkorová, 1999).

Byly provedeny též výzkumy, které zkoumaly jak lidé hodnotí jaká technická a sociální vybavenost v obcích během deseti let po revoluci vznikla či zanikla, zda se zhoršila či zlepšila a co lidem nejvíce z technické a sociální infrastruktury chybí. Tak pokud šlo o nově vzniklou vybavenost, v nejmenších obcích (do 200 obyvatel) si 40 % respondentů nevzpomnělo ani na jeden prvek vybavenosti, který v posledních letech vznikl. V ostatních obcích to bylo jen 10 - 20 % dotázaných. Naopak lidé v nejmenších obcích postrádají praktické věci jako jsou obchody, služby, zdravotní středisko a plyn. V ostatních obcích však nejvíce potřebují zdravotní středisko, služby, plyn a koupaliště. Ve větších obcích lidé nejčastěji postrádají koupaliště, služby a kino. Zde je již patrný odklon od potřebnějších ke "zbytečnějším" prvkům, který je nejmarkantnější u kategorie největších obcí, kde mezi chybějícími prvky s převahou vítězí koupaliště, následované službami a kinem. Zdravotní středisko se zde posouvá až za tyto kategorie.⁷²

---

⁷² Zdroj: Výzkum zaměřený na obyvatele obcí do 2000 obyvatel ve věku 25 - 64 let, který v roce 2003 realizovala Sociologická laboratoř České zemědělské univerzity Praha.

3.4 Obnova venkova

V souvislosti s transformačním procesem probíhajícím po roce 1989, bylo jasné, že v průběhu posledních desetiletí venkov utrpěl mnoho ran, které na něj měly až katastrofický vliv. Rok 1989 přinesl tedy venkovu mnoho nových nadějí. Kromě výše zmiňovaných restitucí či transformace kolektivistických výroben, to byl i Program obnovy venkova. Zde je nutné podotknout, že v tu dobu již západní demokratický svět měl v pokorném obnovení respektu vůči venkovu a jeho celospolečenské funkci předstih zhruba o patnáct let před středovýchodní Evropou. Tamější hnutí obnovy venkova přitom vyvinulo a prověřilo tyto užitečné instituce:

- státem podporovaný program obnovy venkova, jehož místními nositeli jsou spolky
- každoroční soutěže hledající nejpokročilejší vesnice na cestě k obnově
- školy obnovy venkova
- kurátory

Jsou to jakési čtyři pilíře nebo spíše čtyři vzájemně se doplňující činitelé návratu venkova k „sobě samému.“ První z nich je u nás uskutečňován Programem obnovy venkova ve spolupráci s nevládním Spolkem pro obnovu venkova. Tento spolek od roku 1995 každoročně vyhlašuje soutěž Vesnice roku. Od září 1997 se připojily dvě Školy obnovy venkova, jedna česká v Libčevsi, druhá moravská v Modré. To je také krok k uskutečnění čtvrtého z hybatelů, tedy kursů pro kurátory⁷³. Ty připravuje Škola v Libčevsi.

⁷³ Úkolem těchto kurátorů je : napomáhat při vytváření místního programu obnovy (od obce po mikroregion), a to za pomoci metod pro rozvoj participace místních obyvatel, vytvářet si a obnovovat přehled o všech dostupných programech pro rozvoj venkova a venkovského prostoru, a to domácích i zahraničních (podmínky, termíny odevzdání žádostí, nutné podklady...) a podle potřeby vyhledávat partnery (což bývá podmínkou zejména u mezinárodních projektů), vyhledávat sponzory a zvládat metody fund-raisingu (tj. soustavného a kultivovaného získávání sponzorských příspěvků a darů), orientovat se v územním plánování a pomáhat vybírat kvalitní urbanistickou firmu a kontrolovat její práci, pomáhat při řešení místních konfliktů za pomoci metod pro řízenou diskusi a

3.4.1 Program obnovy venkova

Přijetí Programu na obnovu venkova předcházelo vydání informační publikace "OBNOVA VESNICE" v dubnu 1990 (v rozsahu 1000 ks). Při sestavování této publikace se autoři nechali inspirovat Programy již fungujícími a to především Německými a Rakouskými. Publikace obsahovala překlady Dolnorakouského a Bavorského programu, doplněné fotografiemi stavebních příkladů z dolnorakouských vesnic v kontrastu s našimi nešvary. Předmluva, která vystihovala potřebnou změnu ve vztahu k venkovu i změnu myšlení, neztratila ani po létech na své závažnosti. Publikace byla předána odborné i laické veřejnosti.

Původní Program obnovy venkova byl předložen vládě České republiky 29. května 1991 společně ministry životního prostředí, zemědělství a tehdejším ministrem pro hospodářskou politiku a rozvoj. Tento program byl posléze novelizován a schválen vládou usnesením č. 730 z 11. listopadu 1998.⁷⁴ Nová verze přejímá podstatné části původního programu a přizpůsobuje ho novým podmínkám. Převážně jde o zapojení problematiky obnovy a rozvoje venkova do kontextu regionální politiky České republiky i regionální a strukturální politiky EU. V novele programu dochází oproti původní verzi k posilování podpory na úrovni mikroregionů⁷⁵ (oproti úrovni jednotlivých obcí).

Cíle programu lze shrnout do těchto bodů:

1. udržení, obnova a rozvíjení místních kulturních a společenských tradic, životního stylu, pospolitosti venkovského obyvatelstva a

---

vyjednávání za pomoci počítače (včetně e-mailu a Internetu), vytvářet potřebné komunikační sítě (marketing, image obce, agroturistika atp.) a v neposlední řadě přijímá zájemce o výsledky obce nebo regionu v obnově venkova a odborně je provádí (mohou to být obyvatelé jiných obcí, pracovníci státní správy, odborníci, novináři nebo politici) (viz. např. Blažek, 1997)

⁷⁴ Program obnovy venkova – novela : viz. příloha

⁷⁵ Venkovský mikroregion je tedy chápán jako dobrovolné sdružení obcí, společně realizujících cíle Programu obnovy venkova. Jeho velikost není rozhodující - může to být např. spádové území základní školy, území několika obcí spojených řešením věcného problému, nebo i území správní působnosti pověřeného obecního úřadu nebo bývalého soudního okresu. (dle MMR ČR)

- vědomy vlastní odpovědnosti za obnovu a rozvoj vesnic a venkovských mikroregionů;
2. rozvíjení partnerských vztahů mezi venkovem a městy, mezi sousedícími mikroregiony a mezi spřátelenými obcemi po obou stranách hranic země;
  3. rozvoj hospodářství při využívání místních hmotných zdrojů a zaměstnanosti místního obyvatelstva, tj. rozvoj zemědělského i nezemědělského podnikání, služeb, cestovního ruchu apod., rozvoj místního marketingu, klientely a distribučních sítí místních výrobců;
  4. zachování a obnova vlastního obrazu vesnic, jejich organického sepětí s krajinou, specifického rázu venkovské zástavby, jeho přirozené a jedinečné působivosti v místě a v krajině, obnovu kulturních památek na venkově;
  5. úprava veřejných prostorů a staveb, zlepšení občanské vybavenosti, technické infrastruktury včetně technických zařízení pro ochranu životního prostředí a dopravní vybavenosti, obnovu tradiční cestní sítě včetně rozvoje alternativní místní dopravy;
  6. udržení, obnova a účelné využití přirozeného produkčního potenciálu zemědělsky využívané krajiny v návaznosti na vhodnou organizaci a využití půdního fondu při zachování a rozvíjení jeho přírodní, obytné a estetické hodnoty;
  7. převzetí spoluodpovědnosti celé společnosti za udržování a rozvoj regenerační, rekreační a terapeutické funkce venkovského prostoru.

Program předpokládá vícezdrojové financování, zásadně je ovšem požadována finanční spoluúčast obcí. Program předpokládá i

spolufinancování některých projektů ze zahraničních fondů (např. Phare – CBS⁷⁶, SAPARD⁷⁷, strukturální fondy EU atd.)

V souvislosti s tímto tématem, bych jistě měla uvést i státní investiční program LEADER ČR, který vychází z principů evropské iniciativy LEADER, a který je založený na principu participace v rámci mikroregionů, tedy na principu místního partnerství a spolupráce místní samosprávy s podnikatelským sektorem a neziskovými organizacemi. Program je určen mikroregionům o velikosti 10 000 - 100 000 obyvatel, s hustotou do 120 obyv./km² a je zaměřen na realizaci akcí spadajících do těchto třech dotačních oblastí:

- Zlepšení kvality života ve venkovských oblastech,
- Posílení místního ekonomického prostředí a zhodnocení místní produkce,
- Zhodnocení přírodních a kulturních zdrojů.

---

⁷⁶ CBS (cross-border cooperation) - program přeshraniční spolupráce –v rámci Fondu malých projektů umožňuje zapojit se do spolupráce a získat podporu mimo jiné pro neinvestiční projekty v oblasti prezentace jednotlivých sídel i celého regionu např. formou uspořádání výstav, příprav a vydání turistických průvodců a dalších publikací o regionu či vybraných lokalitách apod. Navržené projekty mají vykazovat přeshraniční efekt a investor projektu, kterým může být pouze nezisková místní organizace, se finančně na projektu podílí. Přeshraniční program zahrnuje oblast česko-rakouského, česko-německého, česko-polského a česko-slovenského příhraničního regionu. (zdroj: MMR ČR)

⁷⁷ SAPARD (Special Action Programme for Pre-Accession Aid for Agriculture and Rural Development) je program Evropských společenství pro rozvoj zemědělství a venkova, určený pro kandidátské země přijetí do Evropské unie. Má těmto zemím napomoci při zavádění komunitární legislativy, která se týká společné zemědělské politiky (CAP – common agricultural policy) a strukturálnímu připojování jejich zemědělských a venkovských oblastí. Hlavní cíle a priority programu směřují k aktivitám v zemědělství (např. zvyšování zaměstnanosti, zvyšování efektivnosti farem, recyklace odpadů, uplatnění místní produkce a podpory místních specialit, zlepšování životního prostředí v zemědělských chovech, kvalitní pozemkové úpravy, podpora investic do cestovního ruchu, obnova vesnice, ochrana vesnického kulturního dědictví apod.). Z priorit, které se týkají obnovy venkovských sídel lze připravovat projekty, směřující k zachování, údržbě a obnově venkovské zástavby, které směřují k obnově tradičních řemesel a jsou spojeny s venkovskou turistikou a obecně k uchování venkovského kulturního dědictví. (zdroj: MMR ČR)

3.4.2 Spolek pro obnovu venkova

Spolek pro obnovu venkova vznikl jako pokus o propojení příznivců venkova ze sféry státní správy, samosprávy, odborné veřejnosti a angažovaných publicistů.

Byl založen dne 1. června 1993 (registrován byl jako občanské sdružení 16.6.1993). Tehdy se ke členství v něm přihlásilo více než 200 zájemců především z řad obecních samospráv, zemědělců, projektantů, podnikatelů, učitelů, pracovníků vysokých škol, výzkumných ústavů a státní správy, spojených myšlenkou realizovat Program obnovy vesnice; v současné době se počet jeho členů blíží tisícovce.

Spolek si klade za cíl přispívat k rehabilitaci venkova, k obnově a prohloubení společenského a duchovního života na venkově, k posílení hospodářské stability a prosperity venkova. Dále pak chce motivovat občany žijící na venkově k dobrovolné aktivitě, podněcovat je k odhodlání podílet se na zdárném vývoji obce, napomáhat vzniku a činnosti místních a regionálních sdružení. Účastnit se evropské spolupráce při obnově venkova. V neposlední řadě pak překonávat úzce resortní přístupy k řešení problémů obnovy vesnice a rozvoje venkova a podporovat a realizovat Program obnovy venkova.⁷⁸

Spolek také každý měsíc organizuje pravidelná setkání (spojená se semináři) členů a hostů střídavě v Praze a regionech, která jsou tematicky zaměřena na různé okruhy venkovského života a podílí se i na pořádání jiných seminářů a dalších akcí s odbornou a laickou veřejností.

Spolek spolupracuje s Evropskou pracovní společností pro rozvoj venkova a obnovu vesnice.⁷⁹

⁷⁸ Zdroj: Stanovy Spolku pro obnovu venkova

⁷⁹ Jejimi členy jsou spolkové země Rakouska a SRN, dále italské Jižní Tyrolsko, Lucembursko, Česká republika, Maďarsko, Slovinsko, Slovensko, samospráva německy mluvící části Belgie a Opolské vojvodství v Polsku.

Nejvýraznější akcí Spolku je, jak již jsem zmínila výše, soutěž Vesnice roku, vyhlašovaná od roku 1995 společně se Svazem měst a obcí ČR, ministerstvy pro místní rozvoj, zemědělství, životního prostředí a kultury. Ke spolupráci na soutěži se postupně připojily také Kancelář prezidenta republiky, Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, Svaz knihovníků a informačních pracovníků, Asociace krajů ČR a Folklorní sdružení ČR.

V neposlední řadě vydává Spolek vlastní Zpravodaj, který vychází měsíčně (kromě prázdninových měsíců). Od roku 2004 je vydáván jako autonomní příloha časopisu Veřejná správa.

Se spolkem pro obnovu venkova souvisí i zakládání škol obnovy venkova (dnes jich je kolem patnácti), jejichž úkolem je využívat vlastních zkušeností obcí, předávat je představitelům dalších obcí i zájemcům o obnovu vesnice a rozvoj venkova a postupně vytvářet centra, využitelná i např. pro mimoškolní výchovu, rekvalifikaci venkovských obyvatel nebo podporu podnikání vhodného pro venkov. Se školami také souvisí i funkce regionálních kurátorů, o kterých jsem se již zmínila výše.

Bohužel přes všechny tyto aktivity, Spolek již nemá dostatek sil pro lobbyistické aktivity a výraznější mediální prezentaci venkova.

3.5 Shrnutí

Rok 1989 znamenal nejen pro venkov řadu změn, které se týkaly nejrůznějších oblastí života. Jedním z hlavních porevolučních témat byla transformace ekonomické oblasti, tedy přechod k tržní ekonomice a privatizace státního majetku. Důležitým krokem, který se týkal hlavně venkovských oblastí, byla transformace zemědělství. Jejím cílem bylo navrátit zemědělský majetek, který byl vlastníkům nezákonně zkonfiskován, privatizovat státní statky a státní půdu a

provést transformaci zemědělských družstev, v rámci které by došlo nejen k vyrovnání zákonných nároků jejich bývalých členů, ale i jasné vymezení vlastnických podílů jednotlivých současných členů družstev a uvedení vnitřních stanov družstva do souladu s obchodním zákoníkem.

Porevoluční změny se projeví i v oblasti samosprávy, kde hned zpočátku došlo k velké emancipační vlně, především malých obcí, které se chtěly vymanit z područí střediskových obcí. Další takovou emancipační vlnou je tendence posledních let zakládat tzv. mikroregiony a sdružení obcí.

Důsledky transformace se na venkově projeví hned v několika oblastech, a to :

- Došlo ke snížení intenzity využívání zemědělských pozemků a k úbytku zemědělské půdy,
- byl zastaven úbytek vesnického obyvatelstva a jeho počet začal naopak mírně růst,
- ve venkovském prostoru se objevují uzavřené residence bohatých lidí, žijících zpravidla v izolaci od lidí místních,
- došlo ke změně profesní struktury obyvatel venkova
- a v neposlední řadě byl nastartován Program obnovy venkova.

Transformace měla samozřejmě vliv i na rodinný život na venkově. Její hlavní důsledky na tuto oblast by se daly shrnout do následujících bodů :

- Nejvíce byla změnami zasažena sféra práce (zúžil se rozsah volného času, řada venkovanů musela opustit svá pracovní místa a s nimi změnit i svůj sociální status; transformace v tomto případě postihla především sociální skupiny málo kvalifikované či bez kvalifikace, zdravotně či sociálně handicapované, neschopné rekvalifikace a méně adaptabilní),

5. Využití

- v souvislosti se zvyšováním významu bydlení a vybavenosti domácností v obcích, poklesla klasická bytová výstavba a pozornost se soustředila ke stavbě rodinných domů,
- nastartoval se proces suburbanizace,
- přestože se společnost značně sociálně diferencovala, venkovskému obyvatelstvu se nežíje výrazně hůře.
- restituční proces, který se na venkově týkal převážně půdy a zemědělského majetku, dosud nevyvolal mezi venkovskými lidmi zásadnější rozpory.

5. Využití ve výuce

Téma této práce, jímž byl vývoj českého venkova po roce 1989, jako celek ve výuce občanské výchovy, respektive základů společenských věd (dále jen ZSV), jde využít asi velice obtížně. Co však využít lze, jsou jednotlivá témata, která jsou v práci v souvislosti s tímto problémem zmiňována a která jsou součástí tematického celku „Základy sociologie“ na českých gymnáziích.

Konkrétně hovořím o tématech, týkajících se diferenciaci společnosti, jakými jsou například: typy sociální struktury, principy sociální stratifikace, sociální status či sociální mobilita.⁸⁰ Jsou to témata, která jsou probírána zhruba ve druhých ročnících gymnázií, v rámci předmětu sociologie. Při výkladu této látky lze vybrat konkrétní příklady z této práce a použít je pro vysvětlení výše zmiňovaných sociologických pojmů. Jako příklad bych konkrétně mohla uvést problém sociální mobility a jejího dělení.⁸¹ Zde jde udáním konkrétních případů, souvisejících se změnami, které postihly venkovské obyvatelstvo po roce 1989 (konkrétně jeho časté změny profese, sociálního statusu, apod.), názorně tyto pojmy vysvětlit.

Při výkladu těchto témat je možné například také aplikovat možnosti mezipředmětové spolupráce, tzn. spolupráci dvou učitelů, kteří vyučují dva různé předměty a pustí se společně do řešení problému, který je pro oba tyto obory společný, nebo s oběma těmito obory nějak souvisí. V tomto případě mám na mysli například

---

⁸⁰ Viz. Osnovy pro 1. – 4. roč. čtyřletého gymnázia a 5. - 8. roč. osmiletého gymnázia, předmět: Základy společenských věd

⁸¹ Sociální mobilita je pojem vyjadřující možnost pohybu jednotlivců nebo celých skupin mezi pozicemi v rámci sociálního systému. Lze rozlišit mobilitu horizontální, kdy dochází k přesunům prostorovým nebo profesním, aniž se přitom mění výše sociálního statusu migrantů, a mobilitu vertikální, při které dochází ke vzestupu nebo sestupu v rámci stratifikačního prostoru dané společnosti. Je-li ve společnosti vysoká míra vertikální mobility, jde o typ otevřené společnosti, je-li nízká, jde o typ uzavřené společnosti (krajním typem je kastovní zřízení). Dále můžeme rozlišit mobilitu intragenerační a intergenerační. Intragenerační mobilita vyjadřuje změnu pozice během života, intergenerační mobilita je porovnáním sociálního vzestupu či sestupu mezi generacemi otců a synů, případně dědů (Petrušek, 1991).

spolupráci s učitelem dějepisu. V rámci dějepisu jsou probírána mimo jiné témata jako : „sametová revoluce“, pád komunismu, problémy návratu naší země do světa demokracie.⁸² Studentům tedy lze připravit ve spolupráci s učitelem dějepisu určitý blok, v rámci kterého by se hovořilo nejprve obecně o historických změnách, které přinesla „sametová revoluce“ a jejich důsledcích a v druhé řadě o důsledcích, jaké měly tyto změny na českou společnost. V souvislosti s tím lze zmínit i změny, které způsobila transformace na českém venkově. Studenti by se mohli i sami pokusit zpracovat projekt, ve kterém by, například na základě doporučené literatury, sami zkusili nastínit, jakých oblastí života ve společnosti se změny související s rokem 1989 týkaly nejvíce, jak se v současnosti mění povaha jednotlivých sociálních vrstev apod.

⁸² Viz. Osnovy pro 1. – 4. roč. čtyřletého gymnázia a 5. - 8. roč. osmiletého gymnázia, předmět : dějepis

6. Závěr

Český venkov není strukturou, která by vznikla nedávno, ale právě naopak, představuje jeden z nejstarších subsystémů v rámci České republiky. Jako takový prošel v minulosti řadou zkoušek, které měly velký vliv na jeho další vývoj. V této práci jsem řadu z nich zmínila. Postihla jsem charakteristické události, které se venkova týkaly a do určité míry determinovaly jeho následný vývoj po roce 1989, tedy po roce, který znamenal historický mezník v novodobé historii našeho státu. Do nového období, na jehož počátku byla právě „sametová revoluce“, vstupoval venkov poznamenaný mnoha ranami, ovšem na druhou stranu v určitých oblastech dostatečně silný na to, aby polistopadové změny dokázal zpočátku překonávat.

Ve své práci jsem se pokusila popsat důsledky některých událostí, které vývoj českého venkova před rokem 1989 ovlivnily nejvíce. Venkov byl před rokem 1989 poznamenán několika vlnami vyliďňování a následného dosidlování domácími obyvateli, což mělo za následek značné rozbití jeho infrastruktury, subjektů jeho duchovního života, kultury a občanské společnosti (církvní společenství, kempeličky, spolky ...).

Během padesátých a šedesátých let minulého století, bylo násilně zlikvidováno skutečné družstevnictví, soukromé vlastnictví půdy a výrobních prostředků bylo zlikvidováno téměř, podnikání nebylo možné – venkov tak přišel o mnoho drobných živnostníků, kteří poskytovali základní služby jeho obyvatelům. Výsledkem byla ztráta vztahu k půdě, zpřetrhané vlastnické vztahy, rozvinutá „šedá ekonomika“ (melouchaření, korupce). Centrálně řízená ekonomika upřednostňovala velká města a průmysl, což byla perspektiva pro mladé lidi, kteří venkov z těchto důvodů často opouštěli.

V rámci vyhlášení linie vyrovnání města a venkova byl venkov do značné míry zbaven svých předností a byly do něj vnášeny nevýhody

města. Na druhou stranu, kolektivizační cíle, dosáhnout touto cestou vyšší efektivity práce a vyšších výnosů, byly naplněny (ovšem to vše i za cenu narušení přírodního rázu krajiny).

V období následné „normalizace“ venkov, i díky velkým státním dotacím, mírně zbohatl a příliv obyvatel do měst se postupně přepóloval právě směrem na venkov (zdravotní důvody, útočiště názorových menšin, přenechávání bytů mladým atd.).

Zlom v roce 1989 přinesl venkovu mnoho nadějí v podobě restitucí, transformace kolektivistických výroben, vzniku Programu obnovy venkova. Přinesl ale i řadu s tím souvisejících zklamání, jako například to, že pro velký počet soukromě hospodařících rolníků a pro řadu restituentů se vypořádání značně odkládalo a v současné době, s ohledem na tzv. „restituční tečku“, se pro řadu z nich vypořádání v podobě přidělení náhradních pozemků již nebude moci provést.

Zajímala mě též otázka, jak se obyvatelé venkova vyrovnali se změnami, ke kterým v době po zhroucení komunistického režimu došlo, zda a jak se změnil jejich život, životní úroveň, hodnotový systém. Z výzkumů, prováděných v této době, vyplývá, že v letech následujících po roce 1989, bylo možno sledovat velké rozdíly při srovnání představ o transformaci převládajících v tisku a v oficiální rétorice politiků, s představami o transformaci obyvatel venkova. Zmínila jsem, že v rétorice tisku a politiků převažovalo přísné oddělování minulosti a současnosti, které bylo doprovázeno tvrzením, že přichází nová doba. Venkované se ovšem vyrovnávali se změnami spíše vytvářením jisté kontinuity mezi minulostí a současností. To se projevovalo hned v několika oblastech. Jednak na úrovni jedince, a to tak, že většina lidí na vesnicích neviděla rok 1989 jako zlomový rok svého života a to i přesto, že díky transformaci mnoho lidí muselo změnit svá pracovní místa a také sociální status. Kontinuita se projevovala i v oblasti vztahů v rámci obce. Tato kontinuita byla udržena tím, že se lidé setkávali v různých oblastech života vesnice a

účastnili se „tradičních aktivit“ (setkávání například ve vesnické hospodě, v místních organizacích, na velkých vesnických oslavách). Zde by se tedy dalo říci, že místní tradice a zvyky do určité míry pomáhaly lidem přizpůsobit se dramatickým společenským změnám a zvládnout tak náročné situace, související s postkomunistickou transformací.

Mnoho venkovanů bylo v prvních letech transformace znepokojeno svou ekonomickou situací, nicméně díky nízké míře nezaměstnanosti a nízké inflaci během prvních let transformace si většinou obyvatelé venkova dokázali udržet vcelku dobrou životní úroveň a zůstávali ve svých obcích. Za faktem, že si lidé dokázali udržet jistou kontinuitu, a tím také určitý stupeň stability svého života, stojí tedy relativní ekonomický úspěch České republiky v té době.

Pro budoucnost venkova je velice důležitým faktorem stabilita venkovského osídlení. Statistická data ukazují, že venkovské obce v posledních 10 ti letech získávají nové obyvatele stěhováním (tj. více osob do těchto obcí přichází než se stěhuje pryč). Na druhou stranu se tento proces koncentruje pouze do okolí velkých měst, kde venkov slouží pouze jako obytné zázemí určené spíše jen k nocování, což značně omezuje jeho další rozvoj. Obecně probíhá expanze suburbánní zástavby na venkov. Některé příměstské vesnice jsou zcela měněny na příměstské útvary a dosud volná krajina mezi sídly je postupně zastavována obytnými soubory, které jsou většinou bez vybavení, bez veřejných prostor. Zde si můžeme položit otázku : Můžeme tento prostor ještě nazývat venkovem ? Nebo již spíš jde o cosi mezi venkovem a městem, jistý polo-venkov, polo-město ? V souvislosti s tímto jevem je například v Británii prosazován projekt tzv. Urban Village, neboli městské vesnice. Taktéž se jedná o důsledek expanze města a jde tu o jakousi kombinaci výhod města a venkova, konkrétně - sídlo s dostatečným vybavením (město) a se

sousedskými vztahy (venkov). Česká venkovská sídla však, jak zdůrazňují odborníci, nebyla a nejsou dostatečně velká, aby mohla zaručit ono dostatečné vybavení.

Dalším faktorem, který dlouhodobě ovlivňuje vývoj venkova je odchod mladých lidí z venkovských obcí. Výsledky výzkumů potvrdily hypotézu, že těmi, kdo touží venkov opustit, jsou především mladí, svobodní lidé. Tato skupina má ve srovnání s ostatními nejvýraznější migrační potenciál. Důvody pro odstěhování z obce mohou být různé. Může to být například jejich snaha o osamostatnění, či touha po větším soukromí, které tradiční propojenost venkovské komunity přeci jen nedovoluje. Nejčastějším důvodem je však snaha dosáhnout lepšího vzdělání. Školy vyššího stupně se na venkově většinou nenacházejí a každý, kdo chce studovat, musí do města. Poté záleží už jen na samotném jedinci, zda ve městě zůstane natrvalo, nebo se do své vesnice vrátí. Jeho rozhodnutí často závisí i na nabídce pracovních příležitostí, která je ve venkovských oblastech obecně malá.

Odchod mladých lidí z venkova měl a má pro venkov dva důsledky. Způsobuje zhoršování nejen věkové, ale také vzdělanostní struktury. Výsledky získané díky Sčítání lidu, bytů a domů v roce 2001 potvrdily, že obyvatelé venkovských obcí mají ve srovnání s obyvateli měst stále nižší vzdělanostní úroveň. Proto, má-li mít český venkov budoucnost, je třeba, aby byl zájem o život ve venkovských obcích. Zejména ze strany mladých lidí, kteří by měli ke své obci vztah a chtěli by v ní žít. Pro udržení mladých lidí na venkově je nutné, aby tam mohli uspokojovat své základní potřeby - v první řadě mít práci, kvalitní bydlení a dostupné služby včetně školy a zájmových aktivit pro děti.

V jedné z posledních kapitol této práce jsem hovořila o obnově venkova. V souvislosti s tímto tématem se nabízí otázka, zda je

dostatek síly vzdorovat politice nových suburbánních prostorů protiváhou obnovy, tudíž, zda lze propojit deklarační a ideje, o kterých jsem se zmiňovala v souvislosti s Programem obnovy venkova, s praktickou finanční a sociální politikou „obnovy“. Každý region se k otázkám obnovy staví jinak; někde je obnova samozřejmostí, někde je zpochybňována, někde bohužel, nebude brzy co obnovovat. Bohužel se jeví jako jednodušší nastavit nové, než obnovit stávající.

V České republice funguje Program obnovy venkova, venkov je finančně podporován Evropskou unií, přesto si myslím, že nelze jednoznačně tvrdit, kam a jakým způsobem se bude dále vyvíjet. Venkov byl dlouhou dobu prostor, který zásoboval města, a to nejen potravinami, ale i mnoho významných politiků, umělců, vědců pocházelo právě odtud. Přicházeli do měst se svými zážitky z venkovského prostředí, z přírody, z jinak založeného uvažování na venkově a tím do jisté míry obohacovali kulturu měst. Původní rolnický způsob života udržoval v lidské kultuře přirozenější vztah k přírodě a tím i přirozenější rytmus života, než přinášejí rychle se střídající rytmy a styly městské kultury. Dnes na venkově žije již jen asi čtvrtina populace ČR. Nejsou to však už z určitých hledisek venkované. Jsou většinou svázáni také s městy. Jejich životní orientace se nevytváří v existenčním dotyku s přírodou, dojíždějí za prací do měst, přičemž od tamních obyvatel se příliš neliší. Jsou však stále ještě méně vzdělaní. Tento stav však není výlučně způsoben změnou politického režimu v roce 1989, je to výsledek příliš mnoha proměn, kterými český venkov a český národ obecně musel projít během relativně krátké doby.

Domnívám se, že je možné najít souvislost mezi ztrátou spojení obyvatel se svou krajinou, s tradicemi, se svými kořeny a vznikem egoistického pohledu lidí na svět, nedobrého vztahu k celé společnosti i ke své zemi. Je tedy nezbytné obnovit a oživit charakter vesnice tak, aby svým obyvatelům opět nabízela přijatelné životní

podmínky a aby byla utvářena jako životní prostor pro člověka při minimalizování škod na přírodě.

„Obnova“ je tedy během na dlouhou trať. Nejde totiž jen o obnovu hmotných statků, ale o obnovu kladného postoje k národním tradicím, o obnovu mezilidských vztahů a vztahů člověka k přírodě a ke své krajině a především jde o obnovu morálního stavu celé naší společnosti.

Bláha, J. (1987)

Bláha, J. (1987) – Vzdor města média. (Sociologické nakladatelství, Praha 1986)

Bláha, J. (1987) – Co se děje s našim venkovem. (In Zastade parkovca, 2002)

Bláha, J. (1987) – Obnova venkova (publikováno na Fóru obnovy venkova, 26.5.2001)

Haukec, J. (1987) – Velká dramata – obyčejná životy (Sociologické nakladatelství, Praha 2004)

Hužar, J. (1987) – Privatizace v zemědělství a obnově venkova (In Sociologický časopis, ročník 31, č. 4/1999)

Jankovský, J. (1987) – Případ Babice (Třebíč, Arca: MfP, 2003)

Jankovský, J. (1987) – Ghataství (Bakalářská práce, ZČU v Praze, 2005)

Korolová, J. (1987) – Rodina a bydlení na vesnici (Výzkumná zpráva, Česko - Druhá 1989)

Lepš, M. (1987) – Jiříšob Miroslav – Rolník a krajina (Sociologické nakladatelství, Praha 2000)

Lepš, M. (1987) – Decentralizace bydlení – vze a reality (In Sociologický časopis, ročník 32, č.3/1996)

Masaryk, J. (1987) et al. – Česká společnost v transformaci. (Krajinná sociální struktury) (Sociologické nakladatelství, 1995)

Masaryk, J. (1987) – Obnova venkova (Sociologický výzkum zpracovaný Sociologickou laboratorii ČZU v Praze, 2003)

Použitá literatura

Baše Miroslav - Budoucnost našeho venkova (publikováno na Fóru obnovy venkova, duben 2002)

Blažek Bohuslav – Problémy a výhledy českého venkova (Praha / Libčeves 1997)

Blažek Bohuslav – Venkov města média, (Sociologické nakladatelství, Praha 1998)

Blažek Bohuslav– Co se děje s naším venkovem (In Zahrada-park-krajina, 2002)

Blažek Bohuslav – Obnova venkova (publikováno na Fóru obnovy venkova, 25.5.2001)

Haukanes Haldis – Velká dramata – obyčejné životy (Sociologické nakladatelství, Praha 2004)

Hudečková Helena – Privatizace v zemědělství a obnova venkova (In Sociologický časopis, ročník 31, č. 4/1995)

Janoušek Pavel – Případ Babice (Třebíč : Arca JiMfa, 2001)

Jedličková Kateřina – Chatařství (Bakalářská práce, ZČU v Plzni, 2005)

Koudelka František – Rodina a bydlení na vesnici (Výzkumná zpráva, Brno : Drutis1989)

Lapka Miloslav, Gottlieb Miroslav – Rolník a krajina (Sociologické nakladatelství, Praha 2000)

Librová Hana – Decentralizace osídlení – vize a realita (In Sociologický časopis, ročník 32, č.3 /1996)

Machonin, P., M. Tuček et al. – Česká společnost v transformaci. K proměnám sociální struktury (Sociologické nakladatelství, 1996)

Majerová Věra – Současný venkov (Sociologický výzkum zpracovaný Sociologickou laboratoří ČZU v Praze, 2003)

- Majerová Věra – Současný venkov (Sociologický výzkum zpracovaný Sociologickou laboratoří ČZU v Praze, 2003)
- Kramarzová Malgorzata, Topiński Piotr - Rozvojová strategie venkovských obcí (Praha / Libčeves 1998)
- Maříková Hana – Rodina a zaměstnané ženy II. (Data & Fakta č.2. Praha SoÚ AV ČR 1996)
- Perlín Radim - Venkov, typologie venkovského prostoru, (In Česká etnoekologie, Etnoekologické semináře v Liběchově, Cargo Publishers o.s. Praha, 1999)
- Perlín Radim - Jeden nebo více odlišných venkovů? (In: Stavba pro venkov, ročník 1997-1998)
- Petrusek Miloslav – Sociologie, Praha SPN, 1991
- Říčan Pavel – Z vesnice na venkov (Biograf č. 20/1999)
- Slepička Alois – Venkov a /nebo město (Svoboda, Praha 1981)
- Slepička Alois – Přeměna venkova (Svoboda, Praha 1989)
- Sýkora Luděk – Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky (Praha : Ústav pro ekopolitiku, 2002)
- Sýkorová Dana – Rodina a obec ve střední Evropě (In Sociologický časopis, ročník 35, č.2 / 1999)
- Štanclová Šárka a kol. – Obnova venkovského prostoru (Česká zemědělská univerzita, Praha 2005)
- Zemědělství v srdci Evropy (propagační materiály vydané MZČR, 2002)
- Základní principy zemědělské politiky vlády ČR do roku 1995 a na další období, 1994
- Zpráva o stavu zemědělství ČR (Zelená zpráva) 1992, 1994, 1996
- Tisková zpráva Úřadu vlády ČR – Stav ekonomiky a její transformace z 9.11.1999
- Program obnovy venkova – novela (1998)

Soc. výzkum : Zájmové spolky na venkově (Sociologická laboratoř
ČZU v Praze 2003)

Přílohy diplomové práce

Příloha č. 1a Program obnovy venkova - novela

Přílohy diplomové práce

Ministr pro místní rozvoj Jarmír Ciesl vynáší podle usnesení vlády České republiky ze dne 11. listopadu 1998 č. 730 novelu Programu obnovy venkova.

Nová verze přejímá podstatné části původního programu a přizpůsobuje ho novým podmínkám. Hlavním důvodem novelizace Programu obnovy venkova je zapojení problematiky obnovy a rozvoje venkova do kontextu regionální politiky České republiky i regionální a strukturální politiky EU. Původní princip programu, který byl založen na podpoře vlastních iniciativy obcí zůstává zachován i v programu novelizovaném. V souvislosti s uplatňováním regionální politiky stánu však dochází k prohlášení podpory na úrovni mikroregionů (oproti úrovni jednotlivých obcí) a k uplatňování územních i věcných priorit.

Preambule

Venkovské osídlení a celý venkovský prostor mají nezastupitelný společenský, kulturní, ekologický a hospodářský význam. Program obnovy venkova (dále jen "Program") je založen na vědomí zvláštních hodnot venkova a na nezbytnosti jeho združení a komplexního vývoje v rámci trvale udržitelného rozvoje společnosti a v bezúhelném kontextu regionální politiky České republiky a Evropské unie.

1. Cíle Programu

Vytvořit organizační a ekonomické podmínky k podpoře a k podpoře občanů venkova a samospráv venkovských obcí k tomu, aby se vlastními silami a na vlastní úhradu rozvíjely zdravotní a životní prostředí, udržování přírodních a kulturních hodnot venkovské krajiny a rozvoj ekologicky nezávadného hospodářství. Jmenovitě a

Příloha č. 1 : Program obnovy venkova - novela

Úvod

Ministr pro místní rozvoj Jaromír Císař vyhlašuje podle usnesení Vlády České republiky ze dne 11. listopadu 1998 č. 730 novelu Programu obnovy venkova.

Nová verze přejímá podstatné části původního programu a přizpůsobuje ho novým podmínkám. Hlavním důvodem novelizace Programu obnovy venkova je zapojení problematiky obnovy a rozvoje venkova do kontextu regionální politiky České republiky i regionální a strukturální politiky EU. Původní princip programu, který byl založen na podpoře vlastní iniciativy obcí zůstává zachován i v programu novelizovaném. V souvislosti s uplatňováním regionální politiky státu však dochází k posilování podpory na úrovni mikroregionů (oproti úrovni jednotlivých obcí) a k uplatňování územních i věcných priorit.

Preambule

Venkovské osídlení a celý venkovský prostor mají nezastupitelný společenský, kulturní, ekologický a hospodářský význam. Program obnovy venkova (dále jen "Program") je založen na vědomí svébytných hodnot venkova a na nezbytnosti jeho zdravého a komplexního vývoje v rámci trvale udržitelného rozvoje společnosti a v celkovém kontextu regionální politiky České republiky a Evropské unie.

1. Cíle Programu

Vytvořit organizační a ekonomické podmínky k podnícení a k podpoře obyvatel venkova a samospráv venkovských obcí k tomu, aby se vlastními silami snažili o harmonický rozvoj zdravého životního prostředí, udržování přírodních a kulturních hodnot venkovské krajiny a rozvoj ekologicky nezávadného hospodářství, jmenovitě o:

1.1. udržení, obnovu a rozvíjení místních kulturních a společenských tradic, životního stylu, pospolitosti venkovského obyvatelstva a vědomí vlastní odpovědnosti za obnovu a rozvoj vesnic a venkovských mikroregionů;

1.2. rozvíjení partnerských vztahů mezi venkovem a městy, mezi sousedícími mikroregiony a mezi spřátelenými obcemi po obou stranách hranic země;

1.3. rozvoj hospodářství při využívání místních hmotných zdrojů a zaměstnanosti místního obyvatelstva, tj. rozvoj zemědělského i nezemědělského podnikání, služeb, cestovního ruchu apod., rozvoj místního marketingu, klientely a distribučních sítí místních výrobců;

1.4. zachování a obnovu vlastního obrazu vesnic, jejich organického sepětí s krajinou, specifického rázu venkovské zástavby, jeho přirozené a jedinečné působivosti v místě a v krajině, obnovu kulturních památek na venkově;

1.5. úpravu veřejných prostorů a staveb, zlepšení občanské vybavenosti, technické infrastruktury včetně technických zařízení pro ochranu životního prostředí a dopravní vybavenosti, obnovu tradiční cestní sítě včetně rozvoje alternativní místní dopravy;

1.6. udržení, obnovu a účelné využití přirozeného produkčního potenciálu zemědělsky využívané krajiny v návaznosti na vhodnou organizaci a využití půdního fondu při zachování a rozvíjení jeho přírodní, obytné a estetické hodnoty;

1.7. převzetí spoluodpovědnosti celé společnosti za udržování a rozvoj regenerační, rekreační a terapeutické funkce venkovského prostoru.

2. Předmět Programu

Předmětem Programu je příprava a realizace programů obnovy vesnic, integrovaných projektů venkovských mikroregionů a osvětová, poradenská a vzdělávací činnost.

2.1. V úrovni obcí (částí obcí) je Program zaměřen na podporu:

2.1.1. zpracování urbanistických studií a územních plánů obcí, popř. programů obnovy vesnic;

2.1.2. realizace programů obnovy vesnic, jejichž součástí jsou zejména aktivity směřující:

- k rozvoji sounáležitosti místních obyvatel s jejich obcí a přirozenými regiony, osvětové, kulturní a společenské akce, přispívající k informovanosti občanů o přípravě a realizaci programu a podněcující jejich ochotu se na obnově a rozvoji spolupodílet (kronika obce, místní zpravodaj, výstavky, výchovná, osvětová, informační a propagační činnost zaměřená k obnově a rozvoji vesnice apod.);
- k rozvoji hospodářství obce (zemědělská činnost a zpracování produkce, rozvoj vhodných druhů nezemědělské výroby a místního průmyslu, obnova řemesel, rozvoj obchodu a služeb, včetně služeb pro cestovní ruch, podpora podnikání a rozvoj pracovních příležitostí, stabilizace obyvatelstva);
- k zachování, obnově a údržbě venkovské zástavby (historická urbanistická struktura, kulturní památky, doklady lidového stavitelství, veřejné budovy vytvářející obraz obce, drobná historická architektura, náprava architektonických a stavebních nešvarů, adaptace nevyužívaných budov pro nové vhodné využití apod.);
- ke zkvalitnění občanské vybavenosti (údržba, obnova, případně rozšíření vybavenosti na úseku školství, zdravotnictví, péče o staré občany, děti a mládež, kultury, tělovýchovy, cestovního ruchu, spolkové činnosti, služeb a obchodu);
- k úpravě veřejných prostranství (úprava návsi a veřejných prostranství, úprava parků, výsadba zeleně, obnova vodních ploch a vodotečí, úprava hasičských nádrží apod.);

- ke zkvalitnění technické infrastruktury a komunikací (vodovody, kanalizace a čištění odpadních vod, plynofikace, likvidace tuhého odpadu, využití netradičních zdrojů energie, elektrorozvody, veřejné osvětlení, telekomunikace, místní komunikace, parkoviště, chodníky a cyklistické cesty) a ke zlepšení dopravní obslužnosti;
- k ochraně a obnově kulturní krajiny (provádění komplexních pozemkových úprav, budování lokálních systémů ekologické stability a protierozních opatření, ochrana místních biotopů, kulturních a přírodních památek a útvarů, obnova polních a silničních stromořadí, břehových porostů, podchycení a obnova pramenů, obnova prostupnosti krajiny pěšími a cyklistickými cestami, zachování krajinného rázu a charakteristických kompozičních prvků).

2.2. V úrovni venkovských mikroregionů je Program zaměřen na podporu:

- obnovy a hledání regionální identity, osvěty, vzdělávání a poradenství v oblasti obnovy vesnic a rozvoje venkova;
- přípravy a realizace programů sociálně ekonomického rozvoje a integrovaných projektů venkovských mikroregionů zaměřených na socioekonomický rozvoj, propojujících obnovu občanské vybavenosti a technické infrastruktury s aktivní politikou zaměstnanosti, podporou malého a středního zemědělského i nezemědělského podnikání, cestovního ruchu a s péčí o krajinu a kulturní hodnoty v území. Tyto dokumenty komplexně řeší problémy přesahující rámec jednotlivých obcí, přičemž zohledňují zpracované programy obnovy vesnic.

2.3. V úrovni celostátní je Program zaměřen na podporu osvěty, vzdělávání a poradenství v oblasti obnovy vesnice a rozvoje venkova a opírá se o tyto nejdůležitější pilíře:

- Svaz měst a obcí ČR a jeho Komora obcí, které umožňují komunikaci mezi představiteli obcí;

- Spolek pro obnovu venkova, který umožňuje komunikaci k problematice obnovy a rozvoje venkova zaměřených odborníků, praktiků, politiků, úředníků a publicistů;
- soutěž Vesnice roku a přehlídka Stavba pro venkov, jež každoročně vyhledávají a zveřejňují ty obce resp. stavby, které mohou posloužit jako inspirativní příklady a motivační posila pro ostatní;
- Školy obnovy venkova konfrontující praktiky z terénu s nejlepšími odborníky a umožňují přenášet zkušenosti mezi obcemi.

3. Zásady a podmínky účasti v Programu

3.1. Přihláška obce na OkÚ. Program je přístupný všem obcím (nebo částem obcí) venkovského charakteru, které se k němu přihlásí předepsanou formou příslušnému referátu OkÚ.

3.2. Územně plánovací příprava. Základní podmínkou pro dotace realizací akcí v rámci Programu a pro zpracování resp. schválení programu obnovy vesnice je zpracovaná urbanistická studie projednaná obecním zastupitelstvem nebo územně plánovací dokumentace (územní plán obce, regulační plán), která má schválené souborné stanovisko.

3.3. Pracovní skupina pro obnovu vesnice. Doporučuje se ustavení pracovní skupiny pro obnovu vesnice, složené ze zástupců obecní samosprávy, občanských sdružení, spolků, organizací, družstev a podniků, vlastníků a uživatelů nemovitostí a občanů, která zajišťuje aktivní spolupráci všech subjektů jak v etapě přípravy programu obnovy vesnice, tak jeho realizace.

3.4. Program obnovy vesnice. Podmínkou přímých dotací v rámci Programu je zpracovaný vlastní program obnovy vesnice jako základní programový / realizační dokument, který komplexně, svodně a provázaně pojednává o všech aktivitách vedoucích k obnově a rozvoji obce (i o těch, které nebudou dotovány z prostředků Programu).

- Program obnovy vesnice zpracovává obec nebo jí vybraný zpracovatel. Pokud si obec zpracování tohoto dokumentu objedná, musí zajistit průběžnou spolupráci vedení obce resp. pracovní skupiny se zpracovatelem.
- Podkladem pro zpracování programu obnovy vesnice je zejména urbanistická studie nebo územní plán obce, event. další koncepční dokumenty, např. programy rozvoje venkovských mikroregionů apod. V nezbytné míře je vhodné doplnění resp. zpodrobnění existujících průzkumů a rozborů současného stavu území z územně plánovacích podkladů či dokumentace.
- Program obnovy vesnice v souladu s územně plánovacím podkladem či dokumentací konkretizuje jednotlivé akce a aktivity vedoucí k obnově vesnice, minimálně pro volební období současného obecního zastupitelstva. Obsahuje především seznam jednotlivých akcí a aktivit podle jejich charakteru (viz kap. 2) - a to nejen těch, na které se vztahuje možnost podpory z prostředků Programu - a návrh postupu jejich realizace a financování, dále schematické grafické znázornění jejich lokalizace v území a náměty jednotlivých řešení.
- Při zpracování a projednávání programu obnovy vesnice je kladen důraz na participaci občanů; proto musí být zpracován jednoduchou a pro občany srozumitelnou formou.
- Program obnovy vesnice schvaluje obecní zastupitelstvo.

3.5. V případě akcí a aktivit, týkajících se **venkovských mikroregionů či sdružení obcí** (vzdělávání a poradenství a integrované projekty venkovských mikroregionů), zastupuje mikroregion či sdružení jimi pověřená obec, která předkládá žádosti prostřednictvím příslušného OkÚ.

3.6. Akce a činnosti osvětové, vzdělávací a poradenské s celostátní působností (Školy obnovy venkova, soutěž Vesnice roku, přehlídka Stavba pro venkov apod.) garantuje přímo Ministerstvo pro místní rozvoj po projednání v Mezirezortní řídicí komisi Programu obnovy venkova.

4. Organizační zabezpečení Programu

4.1. Obce. Nositelem Programu je vždy obec, a to i v případě, že se k němu hlásí jen některá její část. Obec předkládá přihlášku k Programu okresnímu úřadu, podílí se na zpracování programu obnovy vesnice, který schvaluje obecní zastupitelstvo, spolupracuje s místní pracovní skupinou pro obnovu vesnice, zaštiťuje realizaci programu obnovy vesnice, spolupracuje s příslušným referátem OkÚ, předkládá žádosti o dotace z Programu okresnímu úřadu.

4.2. Venkovské mikroregiony. Venkovský mikroregion či sdružení obcí zastupuje v mezích svěřených kompetencí sdružením obcí zvolená obec.

4.3. Neziskové organizace a ostatní subjekty se mohou Programu účastnit prostřednictvím obcí.

4.4. Okresní úřady. Příslušný referát OkÚ, zpravidla referát regionálního rozvoje, přijímá a eviduje přihlášky obcí k Programu, vede a průběžně aktualizuje informace o obcích a venkovských mikroregionech do Programu zapojených, spolupracuje a napomáhá obcím při přípravě a realizaci programů obnovy vesnic a integrovaných projektů venkovských mikroregionů, zajišťuje tok informací a podkladů mezi obcemi a Ministerstvem pro místní rozvoj.

4.5. Ministerstvo pro místní rozvoj. Garantem programu je Ministerstvo pro místní rozvoj (dále jen "MMR"), které koordinuje spolupráci příslušných rezortů a dalších partnerů ve věcech Programu. Za tím účelem zřizuje a řídí **Mezirezortní řídicí komisi Programu obnovy venkova** (dále jen "komise"), složenou ze zástupců ministerstev zemědělství, životního prostředí, kultury, práce a sociálních věcí, školství, mládeže a tělovýchovy,

zdravotnictví, financí, vnitra, zástupců výboru pro veřejnou správu, regionální rozvoj a životní prostředí, zemědělského a rozpočtového výboru Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, Svazu měst a obcí ČR a Spolku pro obnovu venkova. Komise v souladu se svým statutem projednává důležité otázky Programu, zejména **Zásady pro poskytování účelových dotací v rámci Programu obnovy venkova** (dále jen "Zásady"), návrhy na jejich alokaci a postup zúčastněných rezortů a dalších členů komise při realizaci Programu. MMR zpracovává návrh a schvaluje Zásady, které upřesňují Zásady a podmínky účasti v Programu (kap. 3.) a Financování Programu (kap. 5.) v závislosti na konkrétních podmínkách, vydává statut komise, zpracovává žádosti a návrhy na poskytnutí dotací z rozpočtové kapitoly MMR a rozhoduje o poskytnutí dotací. MMR vede k Programu příslušnou evidenci, zejména evidenci obcí do Programu zapojených, žádostech o přidělení dotace a poskytnutých dotacích.

5. Financování Programu

5.1. Program předpokládá vícezdrojové financování, zásadně je však požadována finanční spoluúčast obcí.

5.2. Podmínky státní finanční podpory Programu z rozpočtové kapitoly MMR stanoví MMR po projednání v komisi a s Ministerstvem financí v Zásadách, v závislosti na aktuálních podmínkách. Zde budou také vymezeny jednotlivé dotační tituly (typy akcí, které je možné z těchto prostředků dotovat, a minimální finanční spoluúčast obcí) a další podmínky určující přidělení příslušné dotace a nakládání s ní.

5.3. Program nevyklučuje financování akcí programů obnovy vesnic a integrovaných projektů venkovských mikroregionů z jiných státních fondů či ministerstev, pokud žádost o dotaci bude splňovat kritéria příslušného fondu resp. ministerstva.

5.4. Program umožňuje také spolufinancování některých akcí ze zahraničních fondů (např. Phare - CBC, SAPARD, strukturální fondy EU atd.), zejména spolufinancování integrovaných projektů venkovských mikroregionů a akcí v příhraničních oblastech, po splnění podmínek uvedených v Zásadách a v dalších příslušných předpisech.